

JURAJ MARUŠIAK

Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia

Az SZKP XX. kongresszusa után a Szovjetunió egyik leghűbb szövetségésének, Csehszlovákiának a politikai életében is rövid ideig tartó enyhülés következett be. Sztálin személyi kultuszának elítélése a CSKP egész addigi politikájának bírálatahoz vezetett. Az emberek bővebb információkat követeltek, nem tartották kielégítőnek sem a szovjet vezetés önkritikáját, sem azt, ami az elkövetett bűnök tetteseinek felelősségre vonása ügyében történt. A CSKP konferenciáin és aktívaértekezletein támadták a párt vezetőit és a hivatalos sajtót is. Felvetették azt is, hogy a szocializmushoz vezető többféle út elismerése „nem igazolja-e a jobboldalt”, azaz a szociáldemokráciát. Az üzemekben főként a szociális és a gazdasági kérdések keltettek visszhangot. A párt vezetői nem tudtak elfogadható válaszokat adni ezekre a kérdésekre, a XX. kongresszuson elhangzott bírálatokat semlegesen kommentálták, a vitát a múltról feleslegesnek tartották.¹

A társadalmi vitát eredetileg a személyi kultusz elítélése robbantotta ki, s a CSKP vezetése a párt központi bizottságának 1956. március 29–30-i plénümán lehetőleg mindenért Klement Gottwaldra hárította a felelősséget.² A még élő pártvezetők közül Alexej Čepičkát, a népszerűtlen védelmi minisztert áldozták fel: hivatalosan azzal indokolták leváltását, hogy a hadseregben táplálta a személyi kultuszt. A közvélemény azonban elégedetlen volt a CSKP más vezetőivel is. Mindenekelőtt

¹ Karel KAPLAN: *Československo v letech 1953–1966*. [Csehszlovákia az 1953–1965-os években.] 3. rész. SPN Praha, 1992. 38–39.; Státní ústřední archiv (SÚA – Állami Központi Levéltár); Archiv Ústředního výboru Komunistické strany Československa (A ÚV KSČ – Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Levéltára) fond (f) 02/2, archivní jednotka (a. j. – archív egység) 108. bod (b) 7.

² SÚA A ÚV KSČ f. 01. sv. (kötet) 44. a. j. 49.

az értelmiségiek hangoztatták fenntartásaikat Václav Kopecký miniszterelnök-helyetessel, a CSKP KB Politikai Bizottságának tagjával szemben. A Szlovák Kommunista Párt vezetői közül főként Karol Bacíleket, az első titkárt és Pavol David titkárt kritizálták; őrre úgy tekintettek, mint a szlovákiai kommunista rendszer „szürke eminenciására”.³ Egyelőre mindketten megtartották pozícióikat. A CSKP-n kívül és belül is többen követelték, hogy rehabilitálják az ötvenes évek első felében rendezett politikai perek áldozatait, ez azonban nem vezetett a legfelsőbb pártvezetők hatalmi pozíciójának megkérdőjelezéséhez és a politikai irányvonal lényegi korrekciójához sem. A vezetők nem voltak érdekeltek a mélyrehatóbb változásokban: mindössze bizonyos decentralizációs intézkedésekre voltak hajlandók. Az engedményeket (például a rendőrség módszereinek a bírálását, de azt is csak 1954-ig, valamint A. Čepička eltávolítását) a pártvezetés úgy értelmezte, hogy megtette a szükséges engedményt, s így csökkenni fog a nyugtalanság.

Ez a taktika sikeresnek tűnt. Eleinte kisebbségben voltak azok az alapszervezetek, amelyek a CSKP rendkívüli kongresszusának összehívását követelték. 1956 áprilisának végén azonban 146, 1956. május végén már 425 alapszervezet követelte ezt, főként prágaiak, a tudományos intézményeknél, a főiskolákon, az állami hivataloknál, a kiadóknál, a sajtó területén, a védelmi minisztériumban és a hadsereg politikai főparancsnokságán, vagyis a rendszer hatalmi pontjain működő alapszervezetek.⁴ A CSKP-n belül, azaz a hatalom szféráiban azonban nem volt olyan intenzív az adott viszonyokkal való elégedetlenség, mint a lengyelországi és a magyarországi kommunista pártban. Az, hogy a CSKP vezetésében nem alakult ki ellenzéki szárny, kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy a vezetők nem látták szükségesnek politikájuk felülvizsgálását.

A pártkonferenciákon kevés szó esett elméleti kérdésekről. A résztvevők a bürokratizmust bírálták az ipar és a termelés irányításában, szóvá tették a szolgáltatások színvonalát, az iskolákban a nagy lemorzsolódást, stb. Követelték a hivatali apparátus csökkentését. Kifogásolták a csehszlovák ifjúsági mozgalom (CSM) munkáját, a fiatalság körében az erkölcsi hanyatlást, a kulturális élet fogyatékosságait. Bírálták a járási funkcionáriusokat, a hibáikat és túlkapásaikat, mondván, hogy „jól-

³ Karel KAPLAN: *Československo v letech 1953–1966*. 43.

⁴ Uo. 45. Slovenský národný archív (SNA – Szlovák Nemzeti Levéltár), Archiv Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (A ÚV KSS – Az SZIKP KB Levéltára), Predsednictvo – Elnökség kartón (kr.) 922. Zasadnutí Byra (Iroda). A CSKP KB Politikai Bizottságának 1956. május 2-i állásfoglalása a pártban kialakult helyzetről.

lehet a felsőbb szervek tudnak minderről, de nem oldják meg időben a kérdéseket”.⁵

1956. április végéig a vita lényegében zárt ajtók mögött folyt. A cseh-szlovák írók 1956. április 22–29-én tartott II. kongresszusa és a májusi diákgyűlések viszont már a hatalommal való nyílt konfliktust jelezték. Jaroslav Seifert és František Hrubín követelte az alkotószabadságot, és szóvá tette egyes írók üldöztetését. A szlovák írók közül többen is kritikus hangot ütöttek meg. Helena Volanská,⁶ Dominik Tatarka javasolta, hogy az írók szervezete váljon „a közvélemény és ellenőrzés szervévé”.⁷ A kongresszusi határozat bírálta az irodalom fejlődését és elítélte, hogy a hatalom beleszóljon az írói alkotómunkába. Viszont nem szerepeltek benne általános demokratikus követelések. A szlovák írók 1956. júniusi plenáris ülése hasonlóan zajlott le. C. Štítnický, a Szlovák Írók Szövetségének titkára kifogásolta a cenzúrát, és fellépett Ladislav Novomeský író és politikus rehabilitálása érdekében, akit 1954-ben mint „szlovák burzsoá nacionalistát” ítélték el; követelte, hogy engedjék szabadon.⁸

1956 májusában Szlovákiában nem voltak olyan erősek a diákmozgalmak, mint Csehszországban, főként Prágában, ahol egyértelmű politikai követeléseket fogalmaztak meg: František Kahuda oktatási miniszter mondjon le, biztosítsák a sajtószabadságot, a nyugati országokkal való kapcsolatokat, rehabilitálják az ártatlanul elítélteket. Bírálták a nem egyenrangú viszonyt a Szovjetunióval, a külföldi rádióadások zavarását, az utazás korlátozását.⁹ A pozsonyi diákmegmozdulásokon kifogásolták a szovjet állapotok szolgai másolását, és a felsőoktatási tanulmányokkal összefüggő konkrét kérdésekkel foglalkoztak. Felvetették a közéleti káderpolitika visszasságait, s elítélték a marxizmus-leninizmus oktatásában tapasztalható dogmatizmust.¹⁰

A CSKP vezetése, részben a Szovjetunió nyomására, de még inkább a további mozgolódástól való félelmében úgy döntött, hogy „le kell zárni a vitákat”. Politikai Bizottságának 1956. május 2-i ülésén kinyilat-

⁵ SNA A ÚV KSS f. Sekreteriát ÚV KSS (Sokr. [Titkárság] ÚV KSS) kr. 137. Az SZIKP KB Titkárságának (SÚV KSS) 1956. május 17-i ülése. A párt 1956. évi járási, városi és területi konferenciáinak értékelése és következtetései.

⁶ SNA f. PÚV KSS kr. 922. Az SZIKP KB Irodájának 1956. május 25-i ülése. Jelentés a csehszlovák írók szövetségének 2. kongresszusáról és a szlovák írók plenáris ülésének előkészületéről.

⁷ *Literární noviny*, 1956. 19. sz.

⁸ *Kultúry život*, 1956. 19., 22. sz.

⁹ A prágai egyetem filológiai karának ifjúsági szervezete rendkívüli plenáris ülésének 1956. május 17-én kelt határozata. A dokumentum J. Jablonický magánlevéltárából származik.

¹⁰ *Smena*, 1956. május 17.

koztatta: a többpártrendszer bevezetésére és a szabad választások kiírására vonatkozó ellenzéki követelések az „osztályharc formáit” jelentik. Főleg azokra a rétegekre kell figyelni, amelyek leginkább ellenséges nézeteket hangoztatnak, vagyis az írókra, újságírókra, főiskolásokra és az értelmiségiekre. Anthony Novotný felhívta a figyelmet a Szlovákiában feléledő szeparatizmusra, az úgynevezett burzsoá nacionalizmusra. Majd döntést hoztak arról, hogy fel kell lépni „a vezetők lejáratására irányuló törekvésekkel” szemben. A főiskolai felvételeknél és a munkaerő alkalmazásánál az osztályszempont érvényesítésére intettek, amely előbbre való, mint a szakmai alkalmasság.¹¹

A CSKP vezetése szavakban pozitívan értékelte azt, hogy a munkások is megfogalmazták kívánságaikat, valójában azonban a béremelésekre vonatkozó követeléseiket, melyeket helyenként a szakszervezetek is támogattak, nemtetszéssel fogadta. Több helyen sor került munkabeszüntetésekre. A bérmozgalmak 1956 májusában és júniusában tetőztek, azoknak az ígéreteknek a hatására is, amelyek a CSKP országos konferenciáján elhangoztak.¹²

Az országos konferencia 1956. június 11–15. között ülésezett, s egyértelműen elítélte a társadalomban folyó vitát és az olyan elképzeléseket, hogy „a szocialista és a kapitalista tábor békés együttélése egyúttal békés együttéléshez vezethet az ideológia területén is”. Megállapította, hogy „amikor az ellenség elveszítette hatalmi pozícióját és fokozatosan elveszíti a gazdasági pozícióit is, az ideológiai front válik az osztályharc fő területévé”.¹³ A szlovák értelmiség egy része azonban nem volt hajlandó alávetni magát a hivatalos vonalnak. Több oldalról követelték, hogy Vladimir Clementist, Csehszlovákia volt külügyminiszterét, akit 1952-ben elítéltek, továbbá Gustáv Husákot és társait, akik az 1954. évi úgynevezett szlovák burzsoá nacionalisták elleni per áldozatai lettek, rehabilitálják.¹⁴ Az ellenzéki nézeteket főként a Szlovák Írók Szövetségének vezetése és heti folyóirata, a *Kultúrny život* képviselte; a legmarkánsabban Juraj Špitzer főszerkesztő, főiskolai pedagógiaprofesszor és Ondrej Pavlík, az SZIKP KB elnökségének volt tagja; csatlakozott hozzájuk Ctibor Štit-

¹¹ SÚA A ÚV KSČ f. 02/2 sv. 100 a. j. 116. b.; SNA A ÚV KSS f. SÚV KSS. Az SZIKP KB Titkárságának 1956. május 12-i ülése. A CSKP KB Politikai Bizottságának állásfoglalása a párton belül folyó vitáról.

¹² SÚA A ÚV KSČ f. 02/2 sv. 1008 a. j. 126. b. 17.

¹³ SNA f. PÚV KSS kr. 927. Az SZIKP KB Irodájának 1956. július 20-i ülése. A szlovák főiskolai hallgatók vitáinak és akcióinak politikai értékelése és okainak elemzése.

¹⁴ Uo. kr. 945. Az SZIKP KB Irodájának ülése 1957. március 27-én, gyorsírói feljegyzés az SZIKP KB Irodájának az írókkal folytatott tanácskozásáról; uo. kr. 931. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 18-i ülése. A pártmunka egyes ideológiai problémái Szlovákiában.

nický, az írószövetség titkára és Ivan Kupec költő. Nézeteikkel szimpatizált a KB apparátusának néhány reformgondolkodású munkatársa. Ez is magyarázhatja, hogy a kommunista hatalom nem akadályozta meg a *Kultúrny život* reformista jellegű publikációinak a megjelenését. Feltehetően további ok volt, hogy a CSKP vezetése ettől az engedménytől a helyzet megnyugvását várta, s különben sem tudta, hogyan reagáljon a szomszédos Lengyelországban és Magyarországon kialakult helyzetre.

Az SZIKP vezetése viszont értékelni akarta a hangulatot, és 1956 októberében hatalmi beavatkozást tervezett. Ezt Antonín Novotný, a CSKP KB első titkára szorgalmazta, aki Karol Bacíleket „gyengének találta a helytelen nézetek elleni harc”-ban.¹⁵ Bacílek az SZIKB KB Irodájának 1956. októberi ülésén, amelyre Novotný jelenlétében került sor, fő veszélyként az úgynevezett szlovák burzsoá nacionalizmust jelölte meg.¹⁶ Kijelentette azonban, hogy „ezúttal nem kezd holmi hajszába”, a beavatkozás csak egyéneket érint. Novotný ezzel összefüggésben rámutatott arra: „a XX. kongresszust Szlovákiában és a cseh országrészekben nem értelmezik” egyformán. Míg Csehszlovákia „nem mernek elkövetni nyílt támadást a párt ellen”, Szlovákiában az ilyen támadások folyamatban vannak. Felszólította a KB Irodájának ülését, hogy „a *Kultúrny život* fogyatékoságai miatt az írókra gyakoroljon nyomást”. Novotný ösztönzésére Bacílek jelentését az SZIKP KB Irodája elvetette, s úgy döntött, hogy Juraj Špitzert, a *Kultúrny život* főszerkesztőjét meneszti. Azaz nem a magyarországi események okozták a CSKP „kemény vonalának” kialakulását: a CSKP vezetése erről már jóval korábban, még az 1956. júniusi poznaíni események előtt döntött.

Csehszlovákia vezetői és a magyarországi események

A csehszlovák pártfunkcionáriusok aggodalommal figyelték a magyarországi és lengyelországi eseményeket. Az SZIKP losonci járási bizottsága még július folyamán javasolta, hogy korlátozzák a kishatárforgalmat Magyarországgal, tartva a „felelőtlen személyek” mozgásától.¹⁷ A cenzúra már 1956. június folyamán hatásosan megszürtte mindazt, ami Len-

¹⁵ Karel KAPLAN: *Mocní a bezmocní* (Az erősek és erőtlének). Sixty-eight Publishers, Toronto, 1989. 317.

¹⁶ SNA f. PUV KSS kr. 931. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 18-i ülése. A pártmunka egyes ideológiai problémái Szlovákiában.

¹⁷ Uo. kr. 926. Az SZIKP KB Irodájának 1956. július 20-i ülése. Információs jelentés a testvéri Magyar Népköztársasággal meglévő kishatár menti kapcsolatokban megmutatkozó egészségtelen jelenségekről.

gyelországban, Magyarországon és Jugoszláviában megjelent a kulturális eseményekről és az életkörülményekről. A magyar kisebbség, de a magyarul tudó szlovákok szemléletének alakulására is nagy hatással voltak a magyarországi lapok. Ezekből Pozsonyba és Kassára kb. 40 000 példányt hoztak be, amit az emberek azonnal szétkapkodtak.¹⁸

A CSKP KB 1956. október 19-én táviratot küldött a CSKP kerületi bizottságainak és az SZIKP KB-nak, amelyben tájékoztatott „a lengyel sajtó fogyatékoságairól”. Egyben bírálta a magyar lapok írásait is, konkrétan a Magyar Dolgozók Pártjának központi orgánumát, a *Szabad Népet*, amely aznapi, október 19-i számában kiemelten szólt a jugoszláv mezőgazdasági szövetkezeti modellről, tájékoztatott a Petőfi Kör tevékenységéről és a kötelező beszolgáltatás megszüntetéséről a mezőgazdaságban. A számot elkobozták és Csehszlovákiában nem terjesztették. „A Sajtóellenőrzési Igazgatóság folyamatosan kísérje figyelemmel a magyar folyóiratokat, és a helytelen dolgokat ne eressze át – olvasható a táviratban. – Ami a lengyelországi híreket illeti, csak az jelenhet meg, amit a sajtóellenőrzés jóváhagy.” Korlátozták a magyarországi folyóiratok behozatalát is. A pártszervezetek feladata volt, hogy főként a mezőgazdasági problémával összefüggésben megvilágítsák: „reánk csak a CSKP KB határozata vonatkozik, amelyet a CSKP országos konferenciája megerősített”. Az SZIKP KB Titkársága ugyanakkor elrendelte: a Csehszlovák Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságának elnöke vizsgálja ki, hogyan történhetett meg, hogy a *Smena* ifjúsági napilap közölte Gomulka fényképét.¹⁹

A magyar felkelés kitörése utáni napon, 1956. október 24-én leállították a sajtótermékek behozatalát Magyarországról.²⁰ Novotný éppen Moszkvában tartózkodott. Október 24-ről 25-re virradó éjszaka tért vissza, miután támogatásáról biztosította Nyikita Szergejevics Hruscsovot, aki ellenforradalmi puccsnak, banditák felkelésének nevezte a megmozdulást, és azt javasolta, hogy ne értékeljék a sajtóban az eseményeket, ne keltsenek pánikot.²¹ Novotný visszatérésekor még azon az éjjelen

¹⁸ SNA f. Povereníctvo vnútra (PV – Belügyi Megbízotti Testület) – sekretariát. A Sajtóellenőrzési Igazgatóság (STD) napi jelentése. SNA f. PÚV KSS f. 931. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 18-i ülése. A pártmunka egyes ideológiai problémái Szlovákiában.

¹⁹ SNA A ÚV KSS f. Sekr. ÚV KSS kr. 143. Az SZIKP KB Titkárságának 1956. október 19–20-i ülése. A lengyel és a magyar sajtó fogyatékoságairól szóló jelentés.

²⁰ SNA, A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 932. Az SZKP KB Politikai Bizottságának 1956. október 24-i ülése. A magyarországi helyzet.

²¹ Novotný 1956. október 24-én reggel Moszkvába repült az SZKP KB Politikai Bizottságának ülésére, amelynek eredeti célja a lengyelországi válságról szóló nemzetközi tanácskozás volt. A magyarországi felkelés kitörése után azonban a programja megváltozott. A meghívott „testvérpártok” közül a gyűlésen a CSKP,

rendkívüli ülést tartott a CSKP Politikai Bizottsága, s az eseményeket a szovjet vezetés álláspontja szerint értékelte. Novotny többek között a következőket mondta: „Nem véletlen, hogy ilyen helyzet Magyarországon és Lengyelországban alakult ki, és nem Csehszlovákiában. Ez azért van így, mert Csehszlovákiában az életszínvonal összehasonlíthatatlanul magasabb.” Jelentésében, amelyet a CSKP vezetése elfogadott, nagy súlyt helyezett a gazdasági és szociális kérdésekre. A Politikai Bizottság úgy döntött, hogy maximálisan növelni kell Csehszlovákiában a biztonsági intézkedéseket, különös tekintettel október 28-ra, a köztársaság létrejöttének napjára. Egyidejűleg „az SZKP belügyminisztériuma vonalán konzultálni kell önkéntes egységek Magyarországra küldésének lehetőségéről az ellenforradalom elleni harc céljából”. A sajtó területén a legfontosabb a főszerkesztők kellő instruálása.²² A CSKP vezetése „egyetértését fejezte ki az SZKP KB Elnökségének eljárásával a magyarországi és a lengyelországi eseményeket illetően”, és döntött a határok megerősítéséről. Szükség esetén további intézkedéseket helyezett kilátásba.²³ A magyar forradalom idejére korlátozták a lengyel turisták csehszlovák területre lépését.²⁴

Karol Bacílek az SZIKP KB Irodájának ülésén, 1956. október 24-én, úgy vélekedett, hogy a pártok sem Lengyelországban, sem Magyarországon nem mutattak „kellő szilárdságot az ellenforradalmi elemek előrenyomulásának megakadályozására. Különösen vonatkozik ez a külföldi beáramlására.”²⁵ A belügyminisztérium kéréssel fordult a Csehszlovák Néphadsereghez, hogy nyújtson segítséget a határok védelméhez. Bohu-

a Németország Egységes Szocialista Pártja és a Bolgár Kommunista Párt vett részt. Ján BÍLEK–Vladimír PILÁT: Bezprostřední reakce československých politických a vojenských orgánů na povstání v Maďarsku (A csehszlovák politikai és katonai szervek közvetlen reagálása a magyarországi felkelésre). Lásd: *Soudobé dějiny* (Jelenkori történelem), 1996/4. 500–501.

²² Uo. 501.

²³ SÚA A ÚV KSČ f. 02/2 sv. 120. a. j. 150. b. 1. A katonai intézkedésekről lásd Jan PEŠEK: Maďarské události roku 1956 a Slovensko (A magyar események 1956-ban és Szlovákia). *Historický časopis*, 1993/4. 430–442.; Jan BÍLEK–Vladimír PILÁT: i. m. 500–511.; Jan STAIGL: Události v Polsku a v Maďarsku na jeseň 1956 z hlediska vojenskopolitických a vojenských plánov sovietského bloku a ich „slovenských” aspektov (A lengyelországi és a magyarországi események 1956 őszén a szovjet blokk katonapolitikai és katonai tervei szempontjából és ezek „szlovák” aspektusai). In: Michal ŠTEFANSKÝ–Marta ŽAGORSEKOVÁ: *Krízový režim sovietského bloku v rokoch 1948–1989* (A szovjet blokk rendszereinek válságai 1948–1989). Pedagogická spoločnosť J. A. Komenského, Besztercebánya, 1997. 165–179.

²⁴ SNA A ÚV KSS, f. PÚV KSS kr. 934. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 7-i ülése. Jelentés az SZIKP tevékenységéről, vezető szerepének érvényesüléséről Szlovákiában a magyarországi események időszakájában.

²⁵ Uo. 932. Az SZIKP KB Elnökségének 1956. október 24-i ülése. A magyarországi helyzet.

míl Lomský vezérezredes, védelmi miniszter már másnap parancsot adott, hogy a belügyminisztérium szabad katonai egységeit erősítsék meg a 2. katonai körzet Szlovákia területén tartózkodó egységeivel. Megtiltották a magyar sajtótermékek behozatalát.²⁶ A belső használatú pártutasításokban egyértelműen elítélték a magyarországi fejleményeket, bírálták Nagy Imre kormányának politikáját is, bár erről egészen a második szovjet intervencióról szóló határozat elfogadásáig nem folytattak polémiát.²⁷

Ludovít Benada, az SZIKP KB Irodájának tagja 1956. október 24-én elérte, hogy fogadjanak el intézkedési tervet a főiskolai kollégiumok megrendszabályozására. Karol Bacílek szerint azonban ne csak a diákokra, hanem az írókra és a Szlovák Tudományos Akadémia dolgozóira is „ügyeljenek”. Jozef Valo, az SZIKP KB Irodájának tagja ugyanakkor azt javasolta, hogy a biztonsági szervek és a hadsereg erőit a nagyvárosokba összpontosítsák. Az SZIKP KB Irodája döntést hozott, hogy hívják össze a kerületi funkcionáriusokat, az egyes kerületekbe küldjék ki az apparátus osztályvezetőit (Ondrej Klokoč, Miroslav Šulek, Matej Lučan, Ján Štencl, Anton Perkovič és J. Gandel). A kerületi bizottságokat még aznap utasították: akadályozzák meg, hogy a határ menti járásokba Magyarországról „átjárjanak” olyan személyek, akik a falvakban és a városokban a lakosságot befolyásolhatják, „ahogy ez Pozsonyban ma történt, ahol megjelent két ügynök, akik röpiratokat hoztak magukkal”. Karol Bacílek döntése alapján a Magyarországgal határos kerületekbe (Pozsony, Nyitra, Besztercebánya és Kassa) kiküldték az SZIKP KB Irodájának egyes tagjait.²⁸ Nagyon féltek, hogy a „helytelen nézetek” Magyarországról behatolnak Szlovákia területére. Ezért Augustín Michalička, az SZIKP KB titkára azt javasolta: „nagyon udvariasan” kérjék meg a Politikai és Tudományos Ismeretek Terjesztésével Foglalkozó Magyar Társaság küldöttségét, amely éppen Szlovákiában tartózkodott, hogy térjen vissza hazájába.²⁹

1956. október 24-én egész Szlovákiában elsőfokú készségbe helyezték a Népi Milíciát. Az SZIKP KB összes osztályán éjjeli szolgálatot ve-

²⁶ JÁN BIELEK–VLADIMÍR PILÁT: i. m. 505–506.

²⁷ SNA A UV KSS f. P. David, kr. 2223. a. j. 532. Az SZIKP KB 1956. évi táviratai.

²⁸ Hivatalosan teljhatalmú megbízottakat neveztek ki 1956. október 27-én. Az SZIKP pozsonyi kerületi bizottságán működött teljhatalmú megbízottként P. David, az SZIKP nyitrai kerületi bizottságán a Szlovák Szakszervezeti Tanács elnöke, Vojtech Daubner, Besztercebányán Jozef Valo és Kassán Oskár Jeleň belügyi megbízott. (Uo. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események.)

²⁹ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS f. P. David. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 24-i ülése. A magyarországi helyzet.

zettek be. A funkcionáriusoknak rendszeres kapcsolatot kellett kiépíteniük a határ menti magyar járásokkal és területekkel.³⁰

A magyarországi helyzet kiéleződésével összefüggésben a csehszlovák hivatalos sajtóban fokozódott a propagandakampány. Az SZIKP KB 40, magyar nyelven is tudó referenst küldött a határ menti területekre.³¹ Rövidesen Szlovákiába érkezett Bruno Köhler, a CSKP KB Politikai Bizottságának tagja, hogy összehangolja a magyarországi események alakulásával kapcsolatos tevékenységet a szlovák és a cseh párt között.³² Vezető pártszervek tagjaiból, továbbá a biztonsági szervek és a hadsereg dolgozóiból stábot hoztak létre, amely a régiókból kapott információk alapján operatív módon megszabta a teendőket. A stáb részt vett az SZIKP KB Irodájának tanácskozásán. Ennek élén Bruno Köhler állt, s mellette tevékenykedett Dittrich vezérőrnagy, Josef Kudrna belügyminiszter-helyettes, valamint a belügyminisztérium pozsonyi kerületi igazgatóságának parancsnoka, Houska. A Magyarországról menekült pártfunkcionáriusokkal kapcsolatos munkát, később a Kádár János kormányának nyújtandó segítséget Pavol David, az SZIKP KB titkára koordinálta.³³

Október végén Szlovákiába érkezett Kossa István, a Magyar Dolgozók Pártjának egyik vezetője.³⁴ Őt kellett volna felhasználni arra, hogy „az ellenállási mozgalmat szervezze”. Azon a beszélgetésen, amelyet 1956. november 2-án folytatott a szlovák párt KB Titkárságának a tagjaival, kijelentette: „Azért jöttem Szlovákiába, mivel biztos voltam abban, hogy az elsőők között leszek, akit likvidálni akarnak. És azért is, mert politikailag nem értek egyet azzal, ami ma Magyarországon végbemeleg. Nagyt a likvidátorok közé sorolom, sőt ő még ennél is több.”

³⁰ SNA A ÚV KSS f. P. David. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi helyzet (1956).

³¹ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 934. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 7-i ülése. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és vezető szerepének érvényesítéséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

³² Jan Pešek: i. m. 431.

³³ SNA A ÚV KSS, f. PÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 29-i ülése. A magyarországi események; Feljegyzés az SZIKP KB Bizottságának 1956. október 29-i üléséről; Javaslat a magyar elvtársaknak nyújtandó további politikai segítség szervezésére; Az SZIKP KB Titkárságának 1956. november 2-i ülése. A CSKP KB Politikai Bizottsága határozatának megvitatása a magyar elvtársaknak nyújtandó élelmszer-segítség tárgyában.

³⁴ Kossa István neves szociáldemokrata vezető. 1942–1944-ben szovjet fogságban volt, majd visszatért magyar földre, 1945–1951 között az MKP, majd az MDP PB tagja. 1945–1948 között a Szakszervezeti Tanács főtítkára, 1948-tól iparügyi miniszter, pénzügyminiszter, 1951–1952-ben az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, később a gépipari és bányaiipari miniszter első helyettese, kohó- és gépipari, majd általános gépipari miniszter volt. 1954 decembere és 1956. október 25-e között az Országos Terhivatal elnökének első helyettese, 27-étől pénzügyminiszter.

Javasolta, hogy folytassák a sajtótermékek kiadását és Magyarországra juttatását. Ugyanakkor azt állította: „fontos lenne megnézni, hogy Kádár pártjában, amelyet Magyar Szocialista Munkáspártnak hívnak, vannak-e ott olyan elemek, akikkel kapcsolatot lehetne teremteni, s hogyan lehetne e pártot helyes irányba terelni. Elutazásom előtt négy elvtárssal beszéltem. Megbízta őket, hogy jelentkezzenek tagként a szociáldemokrata pártba. Most meg lesz a kapcsolatunk. Ezeket örömmel látják ott, abszolút megbízhatók.” Kossa István további tevékenysége Szlovákiában nem ismert. Az idézett feljegyzés az alábbi mondattal fejeződik be: „A beszélgetés után Bacílek elvt. Kossa et.-nak instrukciókat adott, hogy milyen irányban tevékenykedjen Szlovákiában.”³⁵

A CSKP vezetői támogatták a szovjeteket az 1956-os magyar forradalom elleni második intervenciónál is. A Szovjetunió, az NDK, Lengyelország, Románia, Bulgária és Kína kommunista pártjainak képviselői tanácskozásra gyűltek össze Moszkvában 1956. november 1–2-án. A CSKP-t Novotny és Široký képviselte. Már november 2-án határozatot hoztak, amelyben megállapították: egyetértenek azzal, hogy „minden szükséges intézkedés megtörténjen a népi demokratikus rendszer megőrzése érdekében, és szükség esetén... aktívan részt is veszünk benne”. A legharcosabb Široký volt: sürgette, hogy az intervenciót haladéktalanul és koordináltan, „minden oldalról és még ma” váltsák valóra. Kijelentette, hogy Nagy Imre „az ellenség pozíciójára jutott”. Široký a legitim kormánynak Hegedüs András volt miniszterelnök kormányát tekintette. Bohumír Lomský védelmi és Rudolf Barák belügyminiszter azonban nem kapott semmiféle gyakorlati utasítást az intervencióban való részvételt; a Politikai Bizottság csak az „éber és teljes védelem” biztosítására szólított föl, arra, hogy a csehszlovák fegyveres erők legyenek készen a határok védelmére. A CSKP vezetése Antonín Zápotocký köztársasági elnököt bízta meg azzal, hogy 1956. november 3-án 13 órakor rádióbeszédet mondjon, amelyet előzőleg megtárgyaltak és jóváhagytak. A beszéd „nagyon kemény és konfrontatív szellemben” hangzott el.³⁶

A Szovjetunió képviselői megelégedtek a csehszlovák–magyar határok lezárásával. Ennek biztosítása érdekében, és az úgynevezett szuezi válságra való tekintettel is, 1956. november 3–7. között négyhetes katonai gyakorlatra 14 000 tartalékost hívtak be katonai szolgálatra Dél-

³⁵ SNA A ÚV KSS f. Sekr. ÚV KSS kr. 143. Az SZIKP KB Titkárságának 1956. november 2-i ülése. A CSKP KB Politikai Bizottsága határozatának megtárgyalása a magyar elvtársaknak nyújtandó élelmiszer-segítség ügyében.

³⁶ SÚA A ÚV KSČ f. 02/2 sv. 120. a. j. 151. b. 1.; Jiří BÍLEK–Vladimír PILÁT: i. m. 502.

Szlovákiába, és kisebb számban az 1. sz. katonai körzetbe. A hadsereg parancsnoksága fontolgatta a részleges mozgósítás előkészítését is. Cseh és szlovák nemzetiségű tartalékosokat hívtak be, a magyar és lengyel nemzetiségűeket azonban nem. A katonai koncentráció a közös csehszlovák–magyar határ mentén 1956. november 10. körül volt a legerősebb. Négy nappal később kezdték ezeket az erőket kivonni, és december közepe táján végleg elvezényelték őket onnan. 1956. december 21-én a belügyminisztérium is beszüntette a rendkívüli biztonsági intézkedéseket.

A CSKP KB az úgynevezett magyar események kérdésére 1956. december elején tért vissza újra. A december 5–6-i ülésen Novotný úgy definiálta az eseményeket, mint a „békeerők és a szocializmus küzdelmét az agressziós és a reakciós erőkkel szemben, mint osztályharcot a proletariátus és a burzsoázia között”. A Magyarországon történeteket az ellenforradalmi csoportok tevékenységének tulajdonította, melyeket a nyugati titkosszolgálatok támogattak, de rámutatott arra is, hogy a diákok és a dolgozók jogos követeléseai váltották ki a fejleményeket. A CSKP vezetésének véleménye szerint az okok között az „ellenforradalom” aktivitása mellett az is szerepet játszott, hogy az MDP vezetői „nem értették meg az SZKP XX. kongresszusának következtetéseit és a korábbi hibákat, fogyatékoságokat... A hazai és külföldi reakció kihasználta ezt a helyzetet a liberális nézetek érvényre juttatására, a nacionalizmus kibontakoztatására és a revizionizmus felélesztésére.”³⁷

Cseh és szlovák támogatás a magyar kommunistáknak

Az SZIKP vezetésére hárult a feladat, hogy nagyméretű propaganda-kampányt szervezzen a magyarországi szovjetbarát erők támogatására. Létrehoztak egy propagandaszervezési központot és egy sajtóbizottságot; az egész irányításával a Csemadok (a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesületének) elnökét, Lőrincz Gyulát bízták meg. A szervezési munka az SZIKP KB II. osztálya vezetőjének, Thurzónak a feladata volt, a propaganda irányítására pedig Petrinát, az agitációs és propaganda osztály vezetőjét jelölték ki. A munkába bevonták a Magyar Dolgozók Pártjának Szlovákia területére menekült két tagját, s a sajtóbizottság továbbiak bevonását is tervezte. Néhány helyen, a szlovák–magyar határ mentén, négy kisebb és két nagyobb hatótávolságú

³⁷ Uo. 505–509.; Jan Pešek: i. m. 434–437.

rádióadót állítottak fel.³⁸ A propagandakampány részeként magyar nyelvű szlovák sajtótermékeket kezdtek terjeszteni Magyarország területén. 1956. november 12-ig az *Új Szónak* 13 kétoldalas és egy négyoldalas különszáma jelent meg 50 000 példányban, négy ifjúsági lap, köztük az *Új Ifjúság* 20 000 és a *Dolgozó Nő* 3000 példányban. Ezen túl magyar nyelven megjelentettek két rölapot 100 000–100 000 példányban.³⁹ Az SZKP kérésére felhívásokat, plakátokat nyomtattak ki üzemi nyomdákban, bérmentesen, sokszor százezres példányszámban. A Magyarországra szánt *Új Szó* kiadása 1956. december 12. után is folytatódott, de már korlátozottabban.⁴⁰

Az SZIKP funkcionáriusai a határ menti kerületekben és járásokban arra törekedtek, hogy Magyarországon „legális és illegális” MDP-szervezetek jöjjenek létre. Először is informális kapcsolatokat építettek ki a határ másik oldalán lévő területek képviselőivel. Az első ilyen kapcsolatfelvétel a füleki járási bizottság és a salgótarjáni városi bizottság között történt, majd másutt is.⁴¹ Oskár Jeleň belügyi megbízott, az SZIKP KB Irodájának a tagja, aki a magyar forradalom idején az SZIKP kassai kerületi bizottságán dolgozott, táviratában arról tájékoztatta Karol Bacíleket, hogy 1956. október 31-én találkozott egy Borsod megyei küldöttséggel. Szlovák funkcionáriusok, köztük Oskár Jeleň és Jozef Valo, Miskolc, Salgótarján, Sátoraljaújhely városok helyi képviselőivel tartottak fenn kapcsolatokat.⁴² A Borsod megyei MDP-vezetők Jeleň szerint „dezorientáltak” voltak; a szlovákok információkat szereztek tőlük, közben arra törekedtek, hogy ne álljanak a felkelők mellé. Oskár Jeleň feljebbvalóinak küldött jelentésében ezzel magyarázta, hogy a miskolci rádióban 1956. november 1-jén az hangzott el: „továbbra is szocialista Magyarországot akarnak építeni”. Jeleň tájékoztattott a Szepesi járásban

³⁸ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. november 9-i ülése. A magyarországi események; Az SZIKP KB Irodájának ülése 1956 október 29-én. Javaslat a magyar elvtársak részére nyújtandó politikai segítség szervezésére.

³⁹ Uo. kr. 934. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 7-i ülése. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és vezető szerepe érvényesítéséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

⁴⁰ Jan Pešek: i. m. 437–438.; SNA A ÚV KSS f. BÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 29-i ülése. Feljegyzés az SZIKP KB Irodájának 1956. október 29-i üléséről.

⁴¹ SNA A ÚV KSS, f. ÚV KSS kr. 932., 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 29-i ülése. Magyarországi események; Javaslat a magyar elvtársaknak nyújtandó további politikai segítség szervezésére.

⁴² SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2223. a. j. 532. Az SZIKP KB 1956. évi táviratai. Uo. f. PÚV KSS kr. 934. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 7-i ülése. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és vezető szerepének érvényesítéséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

kialakult helyzetről is. Szerinte „jöllehet az egész járás tiszta magyar lakosú, de teljes a nyugalom, a lakosság egyértelműen rendszerünk platformján áll, köztársaságunk mellett van, elítéli a magyarországi eseményeket”.⁴³ Azaz aligha felel meg a tényeknek Germuska Pál állítása, hogy e járás lakosainak állítólagos kezdeményezése (november elején a Borsodi Munkástanácsnak penicillint, injekciós tűket, sebészeti tűket, több liter jódot, kötszereket és más egészségügyi felszerelést küldtek) a magyarok, a csehek és a szlovákok közötti spontán együttérzés jele volt.⁴⁴ Az akkori csehszlovákiai viszonyok között egy ilyen akció nem került volna el a hivatalos szervek figyelmét.

Az MDP, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt helyi vezetőivel való kapcsolatok létesítésével, illetve propagandaanyagok Magyarországra juttatásával az SZIKP – természetesen – magyarul tudó aktivistákat bízott meg. A kassai kerületi bizottság naponta 30–40, néha 80 agitátort küldött Magyarországra, akik ellátogattak a falvakba, de járási székhelyekre is, s megpróbálták a szétesett pártszervezeteket újjászervezni.⁴⁵ Eközben, ahol lehetett, nagymértékben igénybe vették a családi kapcsolatokat, különösen a határ mentén. Így volt ez a salgótarjáni bányászok esetében.⁴⁶

A forradalom leverése után a csehszlovák propaganda mindenekelőtt a szociális és a gazdasági kérdésekre összpontosított, főként azzal a céllal, hogy gyengítsék a munkássztrájkokat, amelyek az ország szovjet megszállása ellen irányultak. Jozef Valo egyébként szlovák részről kritikusan értékelte a magyar nyelven kiadott sajtótermékek hatását Magyarország lakosságára: „Ott nagy volt a szovjetellenes hangulat... mivel újságjaink azonnal a Szovjetunióval kezdték, sok ember az újságokat azonnal összetépte. Ez nem azt jelenti, hogy abba kell hagyni az agitációt, de más oldalról kell a kérdést megközelíteni, hogy a meggyőzésig eljussunk.” Valo már 1956. november 9-én javasolta, hogy szüntessék be az újságkiadást, mert nem járt eredménnyel. Szerinte Magyarországon „nagy szimpátiával fogadták” a szovjet hadsereget. „Minél jobban konszolidálódik ott a helyzet, annál nagyobb a veszélye annak, hogy azt megzavarhatjuk.”⁴⁷

⁴³ Uo. f. P. David, Kr. 223. a. j. 39. A magyarországi események (1956).

⁴⁴ GERMUSKA Pál: Nejnovší poznatky o maďarskej revolúci roku 1956 a maďarsko-slovenské vťahy roku 1956 (Újabb adatok az 1956-os magyar forradalomról és a magyar–szlovák kapcsolatokról). In: Michal ŠTEFANSKÝ–Marta ŽÁGORSEKOVÁ: i. m. 161.

⁴⁵ SÚA A ÚV KSČ f. 02/2 sv. 125. a. j. 160. b. 14.; Jan PEŠEK: i. m. 439.

⁴⁶ SNA A ÚV KSS. f. PÚV KSS, kr. 935. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 14-i ülése. Gyorsírói feljegyzés a szlovák írókkal 1956. november 17-én tartott tanácskozásról.

⁴⁷ Uo. kr. 933. Az SZIKP KB Elnökségének 1956. november 9-i ülése. A magyarországi események.

Az agitáció és a propaganda mellett a csehszlovák szervek anyagilag is támogatták az MDP-t, illetve Kádár János Munkás–Paraszt Kormányát. Erre a célra 90 millió koronát különítettek el. A szlovák pártfunkcionáriusok azonban olyan lelkesek voltak, hogy magyar kollégáiknak többet ígértek, mint eredetileg tervezték. Végül is az SZIKP KB Irodájának ülésén, 1956. november 9-én Pavol David, az egyik titkár, kénytelen volt fékezni őket: „Úgy vélem, kerületi titkáraink Besztercén és Kassán inkább Magyarországon titkárok, mint idehaza. Ezért olyan hajlamok mutatkoznak, hogy állandóan a magyar kérdéseket akarják megoldani, és nem a saját problémáikat.” Úgy vélte: a segítséget tegyék függővé például a dolgozók munkába állásától. Hasonlóképpen beszélt Valo is, aki azt javasolta, hogy a segítőakciókat központilag irányítsák, javaslatát azonban nem fogadták el.⁴⁸

A segélyszállítványok keretében elsősorban élelmiszerről volt szó (zsír, liszt, rizs, húskonzervek, cukor, búzadara, élesztő, só stb.); kivételes esetekben szállítottak textilt, ruhát, cipőt, esetleg egyéb ipari termékeket; építőanyagokat, üzemanyagot és más nyersanyagokat azonban csak a kormányközi tárgyalások alapján lehetett adni. A nyilvántartás Jan Bušniak kereskedelmi megbízott feladata volt. Az SZIKP KB Titkársága 1956. november 23-án táviratot küldött a pozsonyi, a besztercebányai, a kassai bizottságnak, helytelenítve, hogy a szlovákiai üzemekből táviratokat és leveleket küldenek a magyar üzemeknek. Ugyanakkor jóváhagyta a járási szinten nyújtott támogatásokat. A segítségnyújtásról minden esetben csak pártvonalon lehetett tárgyalni, hogy azt „politikailag és agitáció szempontjából is kihasználják a konszolidációs viszonyok sikere érdekében”. Minden egyes esetben indokolni kellett a segítségnyújtást, s az időpontokról és a feltételekről a párt kerületi bizottságai döntöttek.⁴⁹

1957 februárjában a csehszlovák belügyminisztérium képviselői tárgyalást folytattak Münnich Ferenc magyar belügyminiszterrel, s ez után a CSKP Politikai Bizottsága elhatározta, hogy a magyar biztonsági szerveknek 194 330,56 korona értékben fegyvereket, operatív technikai eszközöket, lőszereket, autóalkatrészeket szállítanak. Eredetileg ezt ajándéknak szánták, ám később úgy döntöttek, hogy a fegyverek szállítása fejében Magyarország három motorcsónakot és egy telefonközpontot ad át a

⁴⁸ Uo. A párt munkájának értékelése a magyarországi események idején (feljegyzés az SZIKP KB Irodájának vitájáról).

⁴⁹ Uo. f. Sekr. ÚV KSS, kr. 144. Az SZIKP KB Titkárságának 1956. november 23-án megtartott üléséről. Az SZIKP pozsonyi, besztercebányai, kassai kerületi bizottságainak küldött táviratok-utasítások a magyar dolgozók megsegítésének szervezésére.

csehszlovák határőrségnek. Ugyanakkor Csehszlovákia 200 000 korona értékben külön támogatást nyújtott a magyar titkosszolgálatnak, amit még további segítség követett a belügyminisztérium költségvetéséből.⁵⁰

Magyarországi felkelők Szlovákia területén

A pártfunkcionáriusok körében pánikot keltettek az olyan hírek, amelyek szerint magyar felkelők átjárnak Szlovákia területére. Valószínű, hogy esetenként átmertek, de az ezzel kapcsolatos hírek erősen túloztak. 1956. október 27-én reggel 7.50-kor például az Eperjesi Kerületi Bizottság titkára, Vasil Bilák azt jelentette: Kassa mellett egy felkelőcsoport próbált bejutni szlovák területre, ám a határátlépési kísérletet elhárították, és a csoport vezetője életét vesztette. E hírnek a hitelességét nemcsak az teszi kétséges, hogy éppen Bilák továbbította Eperjesről, holott az eperjesi kerület nem volt határos Magyarországgal (Kassa önálló kerületet alkotott), de az is, hogy ámbár kétségtelenül komoly eseményről volt szó, az ezt követő napi jelentések közül ezt az egyet kivették. Még ugyanezen a napon állítólag a szlovákiai Garamkövesd területén három, Esztergomból származó páncélos gránát robbant fel.⁵¹

Hitelesebbnek tűnik egy Hruscsov „személyes” iratanyagában található hír. Eszerint Vasziljev vezérőrnagynak, a Kárpátok menti katonai körzet parancsnokának a megbízásából Zsurov ezredes, a szovjet határt őrző hadsereg képviselője 1956. november 10-én találkozott a csehszlovák hadsereg 18. gyalogezredének parancsnokával, s a tárgyalásról november 12-i dátummal feljegyzést készített. Mint írta, november 8-án egy 40 fős csoport 5 km mélységben behatolt Csehszlovákia területére, és Tiszacsernő vasútállomását lőtte. A csehszlovák hadsereg felvette a harcot, s arra készítette a felkelőket, hogy visszavonuljanak Magyarországra területére. A jelentés szerint előfordultak olyan esetek is, amikor kis „lázadó” csoportok csehszlovák területre hatoltak be azzal a céllal, hogy a csehszlovák hadsereg katonai egységeinek elhelyezkedéséről információkat szerezzenek, s így Lengyelország felé biztosítani tudják az áthaladást.⁵² A kassai kerületi ügyészség jelentésében található egy olyan

⁵⁰ SÚA A ÚV KSČ f. 12/2, a. j. 169, b. 12.

⁵¹ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. november 9-i ülése. A magyarországi események; uo. f. P. David, kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956); kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi (1956) események időszakából.

⁵² Goszudarsztvennij arhiv Rosszijszkoj Federacii, Fond 9401. Opis 2. Ed. Hr. 482. 57–59.

információ, hogy 1956. november 4-én magyar felkelők lövöldözni kezdtek Prahany község környékén (Királyhelmecei járás), miközben néhány gránát robbant Csehszlovákia területén és Tiszacsernő állomásán, ahol több személy könnyebb sebesülést szenvedett.⁵³ Nem hitelesített hírek szerint a Rozsnyói járásban, Szabados község közelében 34 magyar felkelő kirabolta az erdészházat, és a lengyel határ felé távozott.⁵⁴ Erről Ctibor Štítnický, a Szlovák Írók Szövetségének titkára számolt be november 17-én az írókkal a párt központi bizottságában lezajlott beszélgetésen.

Magyar menekültek Szlovákiában

1956. október 23-án, amikor a magyar forradalom kitört, Csehszlovákia területén 5757 magyar állampolgár tartózkodott. Ezek közül 1956. november 28. után 392 fő maradt Csehszlovákiában, a többi visszatért Magyarországra, vagy más államokba ment tovább. Ugyanakkor október 23. és november 28. között 1367 személy lépett illegálisan Csehszlovákia területére. Ezek közül utóbb 1264 visszatért Magyarországra.

A biztonsági szervek és a CSKP vezetői a menekülteket több csoportba osztották. Az első csoportba azok az MDP-funkcionáriusok, biztonsági tisztek és magasabb rangú állami hivatalnokok tartoztak, akik azért menekültek, mert féltették az életüket. E politikai menekültek körében, akiket Tőketerebes mellett gyűjtöttek össze, Oskár Jeleň szerint militáns hangulat uralkodott: partizánharcot akartak indítani Nagy Imre kormánya ellen. Ők, miután a szovjet katonasággal és a Moszkva-barát magyar körökkel felvették a kapcsolatot, visszakerültek Magyarországra. További csoportot képeztek azok, akik az „ellenforradalomtól” vagy a harcoktól való félelmükben, esetleg vásárlás, élelmiszer-beszerezés céljából menekültek Szlovákiába, és azok, akik szlovákiai rokonaiknál akarták meghúzni magukat. Utóbbiaknak lehetővé tették, hogy a rokonaiknál lakjanak, és a forradalom leverése után visszatérhettek Magyarországra. A harmadik csoportot azok alkották, akik feltehetően részt vettek a felkelésben; ők vizsgálati fogságban maradtak, amíg kivizsgálták az ügyüket és döntöttek a sorsukról.⁵⁵

⁵³ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi (1956) események időszakából.

⁵⁴ Uo. f. PÚV KSS, kr. 935. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 14-i ülése. Gyorsírói feljegyzés a szlovák írókkal 1956. november 17-én tartott tanácskozásról.

⁵⁵ Uo. f. P. David, kr. 2223. a. j. 532. Az SZIKP KB táviratai 1956-ban; SÚA A ÚV KSČ kr. 02/2. sv. 124. a. j. 158. b. 14.

A magyar állampolgárok átjárása a „zöldhatáron” a magyarországi harcok befejezése után is mindennapos volt. Egyes területeken – a Kassai, a Tőketerebesi, a Szepsi és a Rozsnyói járásokban – „tömegméretűvé” vált. 1956 novemberétől csak a kassai kerületben összesen 2138 illegális határátlépést regisztráltak. Ezekben az esetekben azonban nem menekülésről volt szó, hanem főleg illegális kereskedésről és csempészetéről, miközben jelentős mértékben kihasználták a rokoni és a baráti kapcsolatokat a határ mindkét oldalán. Az ügyészi szerveket nemcsak a határon át terjedő gazdasági bűnözés nyugtalanította, de az is, hogy az ilyen jellegű „határ menti kapcsolat” a lakosság politikai moráljára is „negatív” hatással lehetett. Természetes, hogy a magyar polgárok, akik átlépték a csehszlovák határt, a csehszlovák állampolgárokkal való magánbeszélgetések során a rendszer számára nemkívánatos politikai nézeteket és „uszító propagandát” terjesztettek. Elterjedt kijelentés volt ebben az időben például, hogy „várni kell tavaszig... s újra kezdődik”.⁵⁶

November 28-ig 28 ember ellen folyt büntetőeljárás. Két kiskorú, 13 éves fiút gyermekotthonban helyeztek el, mert – úgymond – felmerült a „megalapozott gyanú, hogy fegyveresen részt vettek az ellenforradalomban”. Két menekültet a fasiszmus propagálásának vádjával vettek vizsgálati őrizetbe, mivel szlovákiai magyar lakosokat arra szólítottak fel, hogy segítsék a felkelőket. Felbujtás vádjával vizsgálták ki egy ember esetét, és 51 személyét azért, mert jogtalanul lépték át a határt, s azt is megállapították róluk, hogy részt vettek a harcokban a felkelők oldalán. 19 esetben ez a feltételezés nem volt bizonyítható. Azokat, akik részt vettek a felkelésben, 1–2 havi büntetésük letöltése után kiutasították Csehszlovákiából.

A magyar forradalom és a szlovák társadalom

A lengyelországi és a magyarországi események idején a hivatalos retorikában Csehszlovákia úgy jelent meg, mint nyugalmas sziget a háborgó tenger közepén. A CSKP vezetői arra hivatkozva, hogy Csehszlovákiában nem voltak tömeges rendszerellenes megmozdulások, helyesnek ítélték az addigi politikát. Elégedettek voltak a magyar közösség magatartásával is Szlovákiában. Való például kijelentette: „a magyar polgárok jól és aktív módon viselkedtek”. Nem spórolt a dicsérő szavakkal

⁵⁶ SNA f. Náместník generálného prokurátora na Slovensku (A főügyész helyettese Szlovákiában), kr. 141. a. j. 0-75/57. Államhatáraink átlépése magyar állampolgárok részéről. Kassa, 1957. március 2.

Jeleň sem: „A magyar polgáraink szépen viselkedtek. Maguk szervezték a védelmet a falvakban az ellenforradalmi bandákkal szemben. Ez magas fokú hazafiasságra mutat.” Rudolf Strechaj ezt azzal magyarázta, hogy még éltek az 1938-ban szerzett tapasztalatok: Szlovákia déli területeinek Magyarországhoz csatolásakor a magyar kisebbségek helyzete nem lett jobb, s azt sem feledték, amit 1945 és 1948 között kellett átélniük. Pavol David az ifjúság helytállását emelte ki és azt, hogy „a párt soha sem volt annyira összeforrott és egységes, mint most a magyarországi események kezdetén”.⁵⁷ A pártvezetés kiemelte a három hétig készületségben volt Népi Milícia „harc morálját”. A magyar események idején taglétszáma 2000 fővel bővült, a CSKP tagjai önként jelentkeztek sorai-ba. Az említett időszakban a Korponai, Kékkői, Ipolysági, Námesztói, Szepesófalui és Vízközi járásban jöttek létre újabb egységek.⁵⁸ Az a tény, hogy Szlovákia északi területein is alakultak ilyen egységek, arról tanúskodik, hogy a CSKP vezetése a lengyelországi események hatásától is tartott.

A rendszer képviselőinek győzelmi retorikája jórészt indokolt volt. Joggal hivatkoztak a jó életszínvonalra: 1956 őszén nemigen tapasztaltak tömeges elégedetlenséget, sőt sikerült fékezni a *Kultúrny život* körül tömörülő szlovák írók ellenzékiességét is. Másrészt azonban Csehszlovákia nem volt idillikus ország. Ez az ábrázolás inkább a CSKP vezetésének azt a célját tükrözte, hogy megakadályozza az ellenállás kialakulását és folytassa korábbi politikai irányvonalát anélkül, hogy politikai és gazdasági reformokra kényszerülne.

A magyarországi események idején, 1956. november 5-ig bezáróan Csehszlovákia egész területén 655 büntetőeljárást kezdeményeztek.⁵⁹ Germuska Pál szerint a magyarországi eseményekkel összefüggésben 674 csehszlovák állampolgárt vádoltak meg és vontak büntetőeljárás alá.⁶⁰ Szlovákia kerületi ügyészségének jelentése szerint 1956. október 24. és 29. között 82 személyt vontak büntetőjogi eljárás alá, és ellenük vádat is emeltek. Ezek közül 56 került fogdába. A kassai kerületben a magyar forradalom idején 43 személyt vettek őrizetbe.⁶¹ Ahogy ez az ügyészség jelentéséből és az egyéb dokumentumokból kitűnik, itt job-

⁵⁷ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. november 9-i ülése. A magyarországi események.

⁵⁸ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 944. Az SZIKP KB Irodájának 1957. március 22-i ülése. Jelentés a Népi Milícia egységeinek tevékenységéről és szociális helyzetéről Szlovákiában.

⁵⁹ Jan Pešek: i. m. 432.

⁶⁰ GERMUSKA Pál: i. m. 161.

⁶¹ Jan Pešek: i. m. 432.

bára a felkelők iránti szimpátiáról, a kommunisták fizikai likvidálásával való egyetértésről volt szó. Ezeknek a megnyilatkozásoknak nagy része magánbeszélgetésekben hangzott el, alkohol hatása alatt, kocsmákban vagy közlekedési eszközökön. Esetenként előfordult, hogy megtámadták a kommunista hatalom helyi képviselőit, betörték az ablakaiikat vagy megfenyegették őket, hogy úgy járnak, mint az elvtársaik Magyarországon. Így például Búrszentgyörgy községben Štefan Vaco rátámadt a határőrség egyik képviselőjére, és megfenyegette őt. Lehotka községben, október 27-én három polgár megtámadta a Bán községi helyi nemzeti bizottság titkárát. Ugyancsak az egyik községben, a Liptószentmiklósi járásban, egy ismeretlen tettes követ dobott a helyi nemzeti bizottság irodájába. Egész Szlovákia területén feljegyeztek olyan eseteket, melyek a mezőgazdasági dolgozók elégedetlenségét tükrözték a kötelező beszolgáltatások miatt.⁶² Tekintet nélkül arra, hogy magyar vagy szlovák nemzetiségű állampolgárokról volt szó, terjedt az antiszemitizmus. A lakosság nagy része a magyar felkelés okát abban látta, hogy „Magyarországon a zsidók uralkodnak, Rákosival az élen”. Nem bánták volna, ha Csehszlovákiában is bekövetkeznek hasonló események, mint Magyarországon. A volt kisiparosok azt várták volna ettől, hogy visszakapják az iparúzési engedélyt. Gyakoriak voltak az állami hivatalok elleni támadások az ügyek bürokratikus intézése miatt. A belügyminisztérium egyik jelentésében megállapították: „A polgárok jelenleg nagyon érzékenyek, és minden apróságra reagálnak.”⁶³ Ahogy ez a szabad információáramlás hiányában lenni szokott, a lakosság körében nem ellenőrzött hírek keringtek például arról, hogy vidéken állítólag égetik a párttagsági könyveket. Más rémhírek arról szóltak, hogy Csehszlovákiában a hatalmat a Nemzeti Front veszi át, és ebből kizárnák a CSKP-t. Magánbeszélgetésekben bírálták a helyi és országos funkcionáriusok életmódját, mondván, hogy sokkal jobban élnek, mint mások. Az értelmiségiek elégedetlenek voltak a demokratizálódás lassú folyamatával, a külföldi utazási lehetőségek korlátozása miatt, és követelték a „káderrendszer” megszüntetését. Ugyanakkor a munkások és az alkalmazottak az alacsony béreket és a magas élelmiszerárakat tették szóvá (annak ellenére, hogy az árak ismételten csökkentek); a parasztok viszont alacsonynak tartották a mezőgazdasági termékek felvásárlási árát. Egészében azonban megállapítható, hogy a hivatalos

⁶² SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi (1956) események időszakában.

⁶³ Uo. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956).

propaganda érvei, miszerint Csehszlovákiában relatíve magas az élet-színvonal, hatásosak voltak, és az emberek tömegesen vélekedtek úgy, hogy nincs szükség hasonló megoldásokra, mint Magyarországon.

A magyar forradalom kitörése idején főleg Pozsonyban uralkodott nagy izgalom, és elsősorban értelmiségi körökben. A belügyminisztérium kerületi igazgatóságának figyelmét nem kerülték el azok a viták, amelyek a lengyelországi poznańi munkásfelkelés résztvevői elleni perekről folytak, noha azokat az addigi politikai perekből eltérően többnyire korrektség jellemezte, és viszonylag mérsékelt ítéletek születtek. Figyelmet keltett Rajk László és Władysław Gomułka rehabilitációja. A párttagok bírálták a személyi kultusz kérdésének megoldatlanságát és elvárták, hogy „határozott lépések történjenek nálunk is a demokratizálás terén”. Az emberek azt suttozták, hogy K. Bacílek, P. David, A. Michalíčka és J. Križ távozik a vezetésből. Azt várták, hogy helyükbe Ludovít Benada, Jozef Valo és mások lépnek. Beszélték, hogy Juraj Špižert, a *Kultúrny život* főszerkesztője visszakapja posztját, s ez az előző hírektől eltérően igaznak bizonyult.⁶⁴

A forradalom kitörése utáni napon az SZIKP vezetése rossz híreket kapott a Királyhelmeci járásból. A párttagok és a dolgozók „nem értették meg a helyzetet, nem tanúsítottak kellő határozottságot, nem voltak képesek a legszükségesebb intézkedéseket sem megtenni. Az SZIKP járási bizottságán dolgozó elvtársak körében túlzott érzékenység mutatkozott, és a dolgokhoz való passzív hozzáállásuk azt mutatta, hogy olyan hiedelemben élnek, mintha a magyar nép helyes ügyért harcolna, és azok az intézkedések, amelyeket mi megteszünk, a magyar népnek ártanak.”⁶⁵

Október 24-e után magánbeszélgetésekben sok szó esett a lengyelországi eseményekről, és egyre nagyobb figyelmet keltettek a magyarországi események is. A szlovák írók – akik már hagyományosan a belügyi szervek megfigyelése alatt álltak – rokonszenveztek a lengyelországi fejlődéssel. Somorján az utcákon a helyi magyar nemzetiségű polgárok nyilvánosan hallgatták a magyar rádiót. A szeneci traktorállomáson a magyar nemzetiségű dolgozók szinte egész nap nem dolgoztak: a magyar rádiót hallgatták, és örültek az eseményeknek. Pozsonysárfőn a moziban aznap vetítették le a *Cskalov pilóta* című filmet. Amikor megjelent Sztálin képe,

⁶⁴ SNA f. PÚV KSS kr. 931. Az SZIKP KB Irodájának ülése 1956. október 18-án. A pártmunka néhány ideológiai problémája Szlovákiában.

⁶⁵ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 932., 934. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 24-i ülése. A magyarországi helyzet; Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 7-i ülése. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és vezető szerepének érvényesítéséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

a nézők fütyülni és kiabálni kezdtek. A belügyminisztérium pozsonyi kerületi igazgatóságának jelentése szerint a Lengyel Kulturális és Művelődési Szövetségben (LKMSZ, a lengyel kisebbségeket tömörítette Tešinben) felmerült, hogy kapcsolatba lépnek a csehszlovákiai magyar kisebbség kulturális szövetségével. A szövetség képviselője állítólag felkereste a Csemadok vezetőit, de együttműködési ajánlatát elutasították.⁶⁶ E „lengyel kezdeményezésről” azonban más forrást nem találtam. A CSKP KB agitációs és propaganda osztályának 1957–1958. évi dokumentumaiban ugyanis, amelyek erősen elmarasztalják az LKMSZ-t, nem esik szó a dologról, noha az ötvenes évek kisebbségi politikája szempontjából az ilyesfajta kapcsolatfelvételeket igencsak tiltották.⁶⁷

A CSKP vezetése készült 1956. október 28-ára, a Csehszlovák Köztársaság létrehozása napjára is. Jičín környékén az évforduló előtti nap délutánján megtámadtak egy fegyverraktárt. A támadást elhárították, a hadseregben a legmagasabb fokú készségi állapotot rendelték el, és megerősítették a védelmet. 1956. október 27-ről 28-ra virradó éjszaka rögtönzött tervet dolgoztak ki Prágában a központi szervek védelmére, a lehetséges támadások elhárítására; egyes helyekre tankokat is kivezényeltek.⁶⁸ Ugyanezen a napon Prágában letartóztattak egy csoportot, élén Ladislav Trpállel, amely 1956. október 28-ára a Vencel téren kommunistaellenes demonstrációt tervezett.⁶⁹ Noha a demonstrációt megakadályozták, a CSKP vezetése továbbra is tartott a zavargásoktól. Egy 1956. október 27-én kelt jelentés szerint az évforduló előtti estén több helyen ismeretlenek elhelyezték az állami zászlókat, jóllehet erre a hivatalosan nem adtak utasítást. A KB elrendelte, hogy az ilyen jelenségeknek „megfelelő módon vegyék elejét”. Ugyanakkor a hatalmon levők tudták, hogy az ilyesmibe nem jó beavatkozni; ezért kijelentették: azokon a helyeken, ahol a zászlók megjelentek, „ne idézzenek elő feleslegesen konfliktusokat”.⁷⁰

A magyar eseményekkel kapcsolatosan is több, úgynevezett államellenes csoportot tartóztattak le, például 1956. november 3-án Kolínban, élén Adolf Omáček teológiai professzorral. A csoportban a csehszlovák

⁶⁶ Uo. P. David, kr. 2253, a. j. 40. Magyarország, Lengyelország.

⁶⁷ SÚA A ÚV KSČ f. 05/3. sv. 32. a. j. 249. Anyagok a Csehszlovákiában élő lengyel kisebbség problémakájához, 1952–1960.

⁶⁸ Jiří PERNES: Ohlas maďarské revoluce roku 1956 v československé veřejnosti (Az 1956-os magyar forradalom visszhangja a csehszlovák közvéleményben). A belügyminisztérium kerületi igazgatóságainak belső jelentéseiből. *Soudobé dějiny*, 1996/4. 515.

⁶⁹ SÚA A ÚV KSČ f. 02/2. a. j. 149. sv. 120, b. 12.

⁷⁰ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2223. a. j. 532. Az SZIKP KB táviratai 1956-ból.

hadsereg több volt tisztje is részt vett, akik állítólag arra készültek, hogy fordulat esetén Kolínban magukhoz ragadják a hatalmat. Hasonló csoportokat vettek őrizetbe Liberecben, Plzeňben, Pardubicében.⁷¹ Többnyire persze szó sem volt „államellenes tevékenységről”, jobbára a Szabad Európa Rádió adásait hallgatták, mint a Vegyipari Főiskola internátusának néhány diákja Pardubicében, vagy vicceket meséltek, karikatúrát rajzoltak Antonín Zápotockýról nagy fülekkel.⁷²

Pozsony lakosai az üzemekben nyilvánosan hallgatták a magyar rádiót. A pozsonyi diákok helyesléssel nyilatkoztak a *Večerník* című lap friss szellemű írásairól, sőt azt is mondták, ha leállítják a kiadását, szétverik az újságosbódékat. Közkézen forgott Dedijer könyve Josip Broz Tito jugoszláv kommunista vezérről. A magyar események kezdetén két vicc terjedt el. Az első: Tito olyan, mint egy futball-labda; először fel-fújják, utána belerúgnak, most pedig szaladnak utána... A második: Lengyelországnak kellett elkezdenie, Magyarországnak követnie és Csehszlovákiának elérnie. Mindeközben sűrűn hallható volt az is, hogy „legjobb dolgozni, és a politikába nem belekeveredni”. A Pöstényi járásban a belügyi szervek jelentése szerint gyakoriak voltak az alábbihoz hasonló kijelentések: „Felesleges a felfordulás... ezzel semmit sem érünk el, és eközben ártatlan emberek is szenvednek.” Jelentések szerint hasonlóan nyilatkoztak a párkányi lakosok is. A nyitrai kerületi ügyészség október 28-i jelentése szerint a magyarországi eseményeket elítélték: „A harcot értelmetlennek tartják, gazdaságilag káros következményekkel fog járni. Ami a szovjet hadsereget illeti, annak viszont nem kellett volna beavatkoznia.” Pozsonyi lakosok azt állították, hogy a magyarországihoz hasonló események csehszlovák viszonyok között nem lehetségesek. Később olyan hírek kezdtek terjedni, hogy a diákoktól begyűjtik a rádiókat. Malackában az SZIKP egyes tagjai október 27-én pártiratokat égettek el, tartva attól, hogy zavargások törnek ki. Egy közelebbről meg nem nevezett pozsonyi pártszervezetben elhangzottak olyan vélemények, hogy Gustáv Husákot Gomulka visszatérése után rehabilitálni kell: „Husák kérlelhetetlenül fellép mindenki ellen, aki szembe fordult vele.” Hívó polgárok ki akarták tenni a keresztet az iskolákban és a munkahelyeken. Voltak olyan hírek is, hogy a magyar csapatok Szlovákia egy részének megszállását tervezik. Több jelentés szerint terjedt a szóbeszéd, hogy Dél-Szlovákiát Magyarországhoz fogják csatolni. 1956. november 1-jén feljegyeztek olyan eseteket, amikor kiskatonák azt írták leány-

⁷¹ SÚA A KSC f. 02/2 sv. 121. a. j. 134.; Jiří PERMES: i. m. 523.

⁷² Antonín KRATOCHVÍL: Žalují 3. Cesta ke Sionu (Vádolom 3. Út a Sionhoz). Dolmen, Praha, 1990. 50–51.

ismerőseiknek, hogy bevetették őket a magyarországi harcokba. Ezek a levelek különösen nagyon nyugtalanították a belügyminisztérium munkatársait és az ügyészséget, mivel alkalmasak voltak arra, hogy egész Csehszlovákiában pánikot keltsenek. 1956. november 3-án Zsolna környékén a vasutasok állítólag sztrájkra készültek.⁷³

A vállalati igazgatók kötelesek voltak tájékoztatni a felsőbb szerveket a szlovákiai magyar polgárok hangulatáról. A kapott információk szerint a magyar munkások nyugodtan viselkedtek, de a magyarországi eseményeket figyelemmel kísérték. Nyilvánvaló, hogy a magyar kisebbség nagyobb arányban rokonszenvezett a magyar felkeléssel, mint a többségi lakosság. Jelentős szerepet játszott ebben, hogy magyar nyelvtudásuk révén tájékozottabbak voltak, hallgathatták a magyar rádió adásait. Egyes rendőri jelentésekben (melyeket természetesen fenntartással kell fogadni) azt írták, hogy „a magyarok Nagymegyer és Dunaszerdahely környékén örülnének, ha dél-Szlovákia visszakерülne Magyarországhoz”.⁷⁴

Egy 1956. október 31-én kelt jelentés szerint a pozsonyi németek és magyarok gyűjtést akartak szervezni a kárt szenvedett családok megsegítésére. Hasonló kísérlet történt november 2-án a Duna menti Püspökiben a magyar iskolában: a tanítónő saját kezdeményezésére – a magyar konzulátussal történt megállapodás alapján – gyógyszer-, kötszer- és cukorgyűjtést akart szervezni a magyarországi sebesültek számára. A Nagymegyeri és a Dunaszerdahelyi járásban, a gép- és traktorállomások igazgatóinak tanácskozáson ugyanezen a napon elhangzott olyan megállapítás, hogy „a magyar nemzetiségű polgárok ünneplik az ellenforradalom tetteit, és nagyon örülnek, hogy Dél-Szlovákia visszakерül Magyarországhoz”. A magyar főiskolások Pozsonyban nem azonosultak a Csemadok KB nyilatkozatával, amely elítélte a magyarországi eseményeket és teljes támogatásáról biztosította a csehszlovák kormány és a Szovjetunió politikáját. Ugyanilyen állásfoglalást fogadtak el Bakában (Dunaszerdahelyi járás) és a Somorjai járás néhány községében. A Csemadok november 5-én Somorján megtartott ülésén a résztvevők, a pozsonyi kiküldött jelenlétében, „piszkos akcióként” bélyegezték meg az illegális sajtótermékek Magyarországra küldését.

A Pedagógia Főiskola magyar tanárai a magyar forradalom idején külön összejöveteleket tartottak. A magyar nyelven oktató kassai felsőbb

⁷³ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi események időszakában; uo. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956). Uo. kr. 2223, a. j. 40. Magyarország, Lengyelország.

⁷⁴ Muriel BLAIVE: *Promarnená příležitost. Československo a rok 1956* (Elszalasztott lehetőség. Csehszlovákia és az 1956-os év). Prostor, Praha, 2001. 296–299.

ipariskolában október 30-án ellenzéki hangvételű röpiratot fogalmaztak, majd terjesztettek. Szencen a lakosok rendbehozták a Horthy-hadsereg katonáinak sírjait. A belügyminisztérium pozsonyi kerületi igazgatóságának november 2-i jelentése szerint „Dél-Szlovákia járásaiban a magyar nemzetiségű polgárok hangulata nem megnyugtató; várják, hogy nálunk is bekövetkezzék valami olyasmi, mint Magyarországon”. 1956. november 4-én Ipolyságon, a temető főbejáratánál egy Lámi nevű volt molnárnak a felesége koszorút helyezett el, magyar nemzeti színű szalaggal. Alsóbodokon (Nyitrai járás) a hívők a templomban az organista ösztönzésére, spontán módon és tömegesen elénekelték a magyar himnuszot. A pap nem volt jelen a templomban, a Himnusz éneklését utólag elítélte. 1956. november 4-én Nyitrageszte községben (Nyitrai járás), az ottani kocsmában két helyi polgár arra készítette a helyi nemzeti bizottság titkárát, hogy vegye le a kalapját, és énekelje el a magyar himnuszot.⁷⁵ A szovjetellenes röpiratokat és politikai vicceket Párkányban az ottani Csemadok-irodában sokszorosították. Ezzel kapcsolatosan vizsgálatot rendeltek el Ondrej Galoš, Csányi József, Markus Tibor és Vojtech Bajkay vasutasok, valamint a helyi Csemadok-titkár, Kovács Flórián ellen, aki a röpiratok nyomtatásához gépet és papírt adott.⁷⁶

Természetesen ilyen feszült légkörben sovíniszta kijelentések és ellenséges megnyilatkozások is elhangzottak a egyes lakosságú térségben, mindkét etnikum részéről. Így például október 27-én Tornalján (Šafárikovo) Štefan Kassa munkás ittas állapotban kijelentette: „Tornalja sosem volt Šafárikovo, csak a szlovákok nevezték így el, és újra Tornalja lesz, mi ezért síkraszállunk, és kiharcoljuk.” A Lévai járásban november 1-jén a mezőőr megfenyegette az egyik szlovák betelepültet, hogy visszatérnek a volt tulajdonosok, akiket a második világháború után Magyarországra toloncoltak. 1956. november elején a magyar kisebbség képviselői körében, magánbeszélgetéseken gyakran elhangzottak olyan kijelentések, hogy „a Csallóköz mindig magyar terület volt, és a magyaroknak joguk van hozzá”. Diószegen egy november 7-én kelt jelentés szerint a helybéli magyarok azt mondták a szlovákoknak, hogy csomagoljanak, mert nemsokára kirakják őket a magyar falvakból.

Hasonló, gyűlölködő nacionalista kijelentéseket a többségi lakosok is tettek. Dobsinában november 4–5-re virradó éjszaka az utcákon ilyen

⁷⁵ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi események időszakában (1956); uo. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956); uo. kr. 2253. a. j. 40. Magyarország, Lengyelország.

⁷⁶ Uo. kr. 2249. a. j. 391. KS MV Nitra. Államellenes röpiratok terjesztése Párkányban.

feliratok jelentek meg: „Ki a magyarokkal, éljen Sztálin, ki a zsidókkal!” A belügyminisztérium pozsonyi kerületi igazgatóságának november 3-i jelentése szerint a szlovákok körében „általános magyarellenesség” uralkodott. Így például elhangzott az a kijelentés is, hogy „Inkább százszor a kommunisták, semmint a magyarok”.

Ugyanakkor jelentkeztek „antikommunista elemek” is. A füleki Kovosmaltban a munkásokkal olyan határozatot akartak elfogadtatni, amely elítélte volna a felkelést, ám a munkások a magyarországi eseményekkel „passzív módon egyetértettek”. Nemesolcsán, 1956. november 3-án ismeretlen tettes a malomról letépte a vörös csillagot. Dunaszerdahelyen felirat jelent meg: „Éljen a demokrácia, pusztuljanak a kommunisták!” A komáromi hajógyárban a hirdetőtáblán kérdezte valaki: „Miért nevezik a felkelőket Magyarországon ellenforradalmároknak?” Búrszentgyörgy községben, de Szlovákia más községeiben is feljegyezték, hogy nyilvánosan hallgatják a nyugati rádióállomásokat, leggyakrabban a sörözőkben, de a munkahelyeken is. A bucsányi kutatóintézetben, nem messze Nagyszombattól, a külföldi rádió hallgatásán részt vettek az SZIKP regionális funkcionáriusai is. Izbugyaradvány a kocsmban a pravoszláv pap október 27-én egy magyar nyelvű röpiratot fordított le a polgároknak. Az eperjesi kerületben a lakosság egy része úgy értékelte a szovjet csapatok és a magyar hadsereg harcát a felkelők ellen, hogy „a munkáshadsereg megy a munkásokat gyilkolni”. 1956. október 30-án a Svetom szövetkezet dolgozói Nagyrónán elutasították annak a felkelést elítélő határozatnak a megszavazását, amelyet a pártalapszervezet javasolt; ugyanez történt a martini gépgyárban. Vállalati testületek, egyének, kisebb-nagyobb csoportok más üzemekben is elutasították az ilyesfajta hűségnyilatkozatokat, például a pozsonyi CSAD-üzemben, a Pozsony–Petržalkai Matador-vállalatok egyik műhelyében, ahol főként magyar és német nemzetiségűek dolgoztak, továbbá a pozsonyi elektrotechnikai üzemekben, a pozsonyi szénraktárakban, a Piesek Gépgyárban. Kiszucaújhelyen „komolyabb szabotázsakciót” terveztek. „Államellenes feliratok” jelentek meg 1956. november 5-én a vonaton Liptóújíváron. Antikommunista röpiratot fedeztek fel másnap a pozsonyi pedagógiai főiskolán. A demokratizálódás szükségéről nyilatkoztak egyes ügyészek, például Nagyszombatban Ivan Bunčák, továbbá a büntetés-végrehajtó szenátus elnökei, Jaroslav Michal és Jozef Buzna. A Pozsonyi Járási Ügyészség referense, Karol Kučera, bár maga is a CSKP tagja volt, azt állította, hogy „ő maga is képes lenne kommunistákat gyilkolni”. Október utolsó napján Diószegen két röpiratra bukkantak „Halál a kommunistákra” szöveggel. Egy Nagyszombatban 1956. november 1-jén

talált röplap szerint az a kérdés: „Lengyelország szabad, Magyarország harcol, mikor kerül sor Csehszlovákiára?” A másiknak a szövege: „Kommunisták és oroszok távozzatok – halál a kommunistákra!” Szimpatizáltak a magyar eseményekkel a fogyasztási szövetkezetek szlovák szövetségének magas rangú képviselői is, és a szövetség titkárságának munkatársai. A nagyszombati Kovosmaltban az alkalmazottak felcserélték a „Tisztelet a munkának” köszöntést új üdvözléssel: „Dicsőség Titónak”. Pozsonyban viszont az az üdvözlési forma terjedt el, hogy „cépé”, vagyis „fordulatra várunk”. 1956. november 2–3-án éjszaka Iglón olyan feliratok jelentek meg, melyek szabad választásokat követeltek. Miavában 4-én a római katolikus templomban négy röpiratot találtak a következő szöveggel: „Hogy hívják azt a disznóságot, amikor a vendég megtámadja a házigazdát? Magyarországon az oroszok gyilkolják a magyarokat!” Másnap a Pozsony–Vinohrady vasútállomáson megjelent egy olajfestékkel írt felirat: „Szabadságot akarunk – halál a kommunizmusra!” Egy további szöveg Miavában azt hangoztatta: „Sztálinisták, gazemberek, tankokkal kényszerítitek az embereket a szocializmusba. A mi népünk egyelőre hallgat, de éppen ez a csend vészjósló.” Egy röpirat Zsigárból (Vágsellyei járás) az alábbi szavakat tartalmazta: „Ki az oroszokkal, éljen a nyugati szabadság, éljen a magyar csetepaté!” A magyar felkelés iránti szimpátiát tükrözi az a röpirat is, amely 1956. november 6-án Liptóújíváron jelent meg: „Szlovákok, az orosz csizma tiporja a magyar szabadságot és gyilkolja népét; emlékezzetek és segítsetek! Halál az orosz gyilkosokra!” 1956. november 9-én Pozsonyban a Vajanký rakparton és a Hviezdoslav téren valaki áthúzta a Szovjetunióval való barátságot éltető feliratokat.⁷⁷

Esetenként a munkások bérkövetelésekkel léptek fel. Ez történt például a Trikota Vrbové vállalatoknál és a Pöstyéni Famegmunkáló Vállalatnál. Elégedetlenség mutatkozott október 26-án a nyitrai Azbeszt- és Cementgyár munkásai, valamint a nyitrai Közlekedési Vállalat magyar alkalmazottai körében. Október 28-án a Topolcsányi járás, másnap a Bazini járás munkásai az alacsony bérek miatt elégedetlenkedtek. A pozsonyi Slovnáft-üzemben dolgozók kijelentették, hogy ha Csehszlovákiában hasonló események robbannak ki, mint Magyarországon, a felkelőkhöz csatlakoznának. A Szlovák Nemzeti Színház zenekarának dolgozói százszázalékos béremelést követeltek, továbbá azt akarták, hogy a jövőben

⁷⁷ Uo. kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi események időszakában (1956); uo. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956); uo. kr. 2223. a. j. 40. Magyarország, Lengyelország.

a művészek teljesítményét a művészeti szövetségek értékeljék, valamint hogy az operák és a balettek tévéközvetítéséért is járjon honorárium. Kijelentették, hogy az első két követelést két hónapon belül teljesítsék, a harmadikat 1956. november 17-ig, ellenkező esetben sztrájkba lépnek. Csatlakozott hozzájuk a pozsonyi Nová Scena Színház kollektívája is.

A magyarországi forradalom időszakában egyetlen termelőszövetkezet sem esett szét. Sőt, még két új is alakult a nyitrai kerületben, és egy-egy a zsolnai és a kassai kerületben. Az a megállapítás azonban, hogy egy térszben sem fordult elő kilépés,⁷⁸ nem felel meg a valóságnak. Tekintettel arra, hogy a vidéki helyzetről szóló hírek a Pavol Davidhoz befutó jelentésekben fordultak elő, ezt az állítást úgy lehet értelmezni, mint a hivatalos kampány részét, amelynek az volt a célja, hogy Csehszlovákiát a közép-európai szovjet befolyás fontos támaszaként állítsák be. Apróbb-nagyobb incidensek azonban előfordultak. Október 25-én Detrekőváralja, Barátlak és Láb községben a parasztok megtagadták a kukoricabeszolgáltatását. Ipolyságon géppel írott röpiratok magyar és szlovák nyelven szólítottak fel arra, hogy ne teljesítsék a kötelező beszoolgáltatást; hasonló röpiratok jelentek meg Magyarfalun is. A kötelező beszoolgáltatással kapcsolatos elégedetlenség tapasztalható volt a Nagyrőcei járás parasztjai körében is. A Nagymegyeri járásban a nyárasdi téesz tagjai november 2-án megtagadták a munkát; ugyanebben a járásban az apácaszakállasi téeszben 1956. október 30-án a téesz elnöke etette az állatokat és a sertéseket, mert a többi tag megtagadta a munkát. Romlott a munkamorál az oroszvári téeszben is. Szlovákújhelyen az SZIKP községi szervezetének taggyűlésén a tagok és tagjelöltek közül csak 18-an vettek részt. A szervezet elnöke kijelentette: ő „harcolt a fasizmus ellen és a szabadságért, s akkor benne volt a programban, hogy adót nem fognak fizetni, most pedig a téesz tagjainak is adókat írnak elő, ami nem helyes”.⁷⁹ Komárom mellett a balvani volt egyházi birtok gondnoka, František Berla nyilvános gyűlésen kijelentette, hogy a magyar felkelők hősök és nem ellenforradalmárok. A jelen levő 84 munkás tapssal reagált erre, és nem fogadták el a határozatot, amelyet ott előterjesztettek.

⁷⁸ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 9-i ülése. Magyarországi események. Vö. SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 934. Az SZIKP KB Irodájának ülése 1956. december 7-én. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és a párt vezető szerepének érvényesüléséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

⁷⁹ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi események időszakában; uo. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956); uo. kr. 2253. a. j. 40. Magyarország, Lengyelország.

Az SZIKP funkcionáriusai, akik részt vettek a gyűlésen, a hivatalos jelentés szerint meggyőzték a munkásokat arról: Berla tulajdonképpen azt akarta, hogy vér folyjon. Berencs községben (Nyitrai járás) két szlovák nemzetiségű magángazdálkodót november 3-án letartóztattak, mert „a magyarországi eseményekkel kapcsolatosan megfenyegették a técesz elnökét, hogy megölik. Követelték a földjüket, melyet 1955-ben, belépésük idején, be kellett adniuk. Kijelentették, hogy a földet erőszakkal is visszaveszik.”⁸⁰

A magyar forradalom iránti szimpátia a fegyveres testületek tagjai körében is megmutatkozott. Vizsgálatot indítottak 130 katonára, köztük 84 tiszt ellen, akik nem értettek egyet a magyarországi eseményekre vonatkozó csehszlovák állásponttal. Ezek közül 33-at elbocsátottak a hadseregből; voltak, akiket bíróság elé állítottak.⁸¹ A párt Központi Bizottságának jelentése szerint Szlovákiában 11 tisztet fosztottak meg rangjától – „államellenes” kijelentések, politikai megbízhatatlanság és részegség miatt. Egyes esetekben kénytelenek voltak fellépni a legénységgel és a tartalékosokkal szemben is. „Államellenes kijelentések” miatt taggyűlésen vizsgálatot indítottak a Polgári Védelem két őrnagya ellen. A hadseregben az ilyen magas rangú tisztek között volt Kršiák őrnagy.⁸²

A pártvezetés és a biztonsági szervek különleges figyelmet fordítottak az ifjúság magatartására. A kassai Pedagógiai Főiskolán két diák, Roman és Leško a Csehszlovák Ifjúsági Mozgalom hivatalosan összehívott gyűlésén kezdeményezte, hogy a magyar felkelést elítélő határozat elfogadása helyett egyperces néma tiszteletadással emlékezzenek az elesett felkelőkre. Az említett diákokat kizárták a főiskoláról, és ügyükkel az állambiztonságiak is foglalkoztak. A Komenský Egyetem Orvosi Karának diákgyűlésén 1956. október 25-én a résztvevők követelték, hogy ismét megkaphassák a hagyományos doktori címet, amit a szocializmus nevében eltöröltek. Három nappal később a 6. évfolyam hallgatói évfolyambizottsága, a szakszervezet, valamint a pártcsoport javasolta a tanterv megváltoztatását, többek között azt, hogy marxizmus–leninizmusból szüntessék meg az államvizsgát.⁸³

⁸⁰ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. november 9-i ülése. A magyarországi események; Muriel BLAIVE: i. m. 298.

⁸¹ Jiří BÍLEK–Vladimír PILÁT: i. m. 509.

⁸² SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 934., 933. Az SZIKP KB Irodájának ülése 1956. december 7-én. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és a párt vezető szerepének érvényesüléséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában; Az SZIKP KB Irodájának 1956. november 9-i ülése. Magyarországi események.

⁸³ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2252., 2253. a. j. 39–40. A magyarországi események (1956); Magyarország, Lengyelország.

A IV. sz. pozsonyi középiskolában október 29-én az ifjúsági szervezet taggyűlésén a diákok olyan kérdéseket tettek fel, hogy miért avatkozott be a szovjet hadsereg Magyarországon, amelyet nem fenyegetett külső ellenség, vagy miért ne lehetne Magyarország független állam, mint Svájc vagy Svédország. Az iskola igazgatója és a tanárok nem tudtak ezekre a kérdésekre felelni; a belügyminisztérium illetékes kerületi igazgatóságának jelentése szerint a helyiségben „kínos csend” lett. A nyitrai mezőgazdasági főiskola diákjai november 1-jén azzal a követeléssel léptek fel, hogy szüntessék be az orosz nyelv oktatását. Viharosan zajlott le az ifjúsági vezetők aktívaülése a pozsonyi Csehszlovák Műszaki Főiskola Elektrotechnikai Karán november 2-án. A bevezető előadást a II. évfolyamos Kazička nevű hallgató tartotta meg, aki az SZIKP tagja volt. Az ügyészszégi jelentés szerint „beszédét provokatív jellegűnek szánta...” Szerinte a magyarországi események oka a nagyon rossz gazdasági helyzet: „A dolgozók, hogy ezt megoldják, olyan eszközöket választottak, amilyenek rendelkezésükre álltak.” A felkelés további okaként említette, hogy Magyarország nem egyenjogú a Szovjetunióval. A kommunisták ellen azért alkalmaztak erőszakot a felkelők, mert a helyi funkcionáriusok „kisisteneknek érezték magukat”. Bár állította, hogy Csehszlovákiában az életszínvonal magasabb, mint Magyarországon, Csehszlovákia és a Szovjetunió viszonyát sem tekintette egyenrangúnak. Elmondta, hogy a jachymovi uránbányákban szovjet ellenőrzés alatt folyik a munka, s az uránért cserébe nem jó minőségű ércet szállítanak Csehszlovákiába, amit ő a kizsákmányolás egyik formájának tekint. Egy másik szónok, Košina úgy nyilatkozott, hogy Magyarország esetéből le kell vonni a tanulságot, és el kell kerülni, hogy hasonló nyugtalanság keletkezzen Csehszlovákiában. Egyes hallgatók úgy nyilatkoztak, hogy Csehszlovákia ugyanúgy államosíthatná a Jachimovot (azaz az uránérc lelőhelyét), ahogy Egyiptom államosítja a Szezi-csatornát. A magyar események hivatalos magyarozatával való egyet nem értést mutatják a további kérdések is, mint például: „Hogyan tekintjük a magyar kormány jelenlegi kommunista képviselőit: úgy, mint a munkásosztály képviselőit, vagy pedig nem úgy?” Vagy: „Miért nem adnak fegyvert a munkások kezébe, hogy megvédjék érdekeiket?” A pozsonyi magyar főiskolások támogatták magyarországi kollégáikat.⁸⁴ A magyar felkelők iránti szimpátia megmutatkozott a losonci magyar középiskolások

⁸⁴ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 934. Az SZIKP KB Irodájának ülése 1956. december 7-én. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és a párt vezető szerepének érvényesüléséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

körében is, akik a szovjet beavatkozásra úgy reagáltak, hogy fekete szalagot fűztek gomblyukukba. Milan Rázus, a Csehszlovák Ifjúsági Mozgalom elnöke Szlovákiában megállapította, hogy az ő esetükben ugyanúgy, mint ahogy más közép- és felsőbb iskolákban is, „a szálak a tanítókhoz, professzorokhoz és tanársegédekhez vezetnek”.⁸⁵

Figyelmet érdemel még egy eset, amely a szlovák ifjúság magyar forradalommal való szolidaritását mutatja. Az úgynevezett Szlovák Arany Sas csoport tevékenységéről van szó. A csoport állítólag még 1947-ben jött létre cserkészegyesületként, s tagjai keresztény beállítottságúak voltak. Kirándulásokat és közös játékokat szerveztek. Vezetőjük Ján Manas volt, akit 1951-ben két római katolikus pappal együtt letartóztattak. Azzal vádolták őket, hogy homokot szórtak a vasúti kocsik csapágyai közé, telefonhálózatokat vágtak át és államellenes röpiratokat sokszorosítottak. A csoport Manas lecsukása után ketté oszlott (Arany Ördög, Fekete Tőr). Manas 1954-ben kiszabadult, de a csoportjához már nem csatlakoztak a korábbi tagok, Ján Gregor kivételével. Csoportokat és táborokat kezdtek szervezni. Alapítottak egy csoportot Privigyében, ahol a parancsnoki tanács székel, továbbá Nyitrabányán és Pozsonyban is. Kisebb, inkább csak informális csoportok működtek Trencsénben, Nagyszombatban, Besztercebányán. A tagok között titkosan kiadott és géppel írt, kézzel illusztrált folyóirat keringett *Táborák* elnevezéssel; ezen kívül a csoport *Bystrina* és *Perute* néven is kiadott lapokat Pozsonyban. Amint utóbb az ellenük indított eljárás során megállapították, ezek a lapok nem voltak politikai jellegűek, „egészen októberig nem irányultak a népi demokratikus rendszer ellen, és nyíltan nem is szóltak az illegális szervezet (SZO) programjáról”. Csupán a *Táborák* folyóiratban jelentek meg nacionalista témájú versek. A vád szerint a szervezet tagjainak többsége 1956 októberéig nem ismerte a szervezet valódi céljait. Manus Vágbeszterce melletti hétvégi házában a parancsnoki tanács vezetőinek gyakorlatot rendezett, s ott bejelentette, hogy a cél az önálló szlovák állam létrehozása. Valójában azonban azok a cikkek, amelyek a *Táborák* folyóiratban megjelentek, nem erősítik meg az efféle vádakat. Feltételezhető, hogy ez az ügy is inkább csak annak a kampánynak volt a része, amely az úgynevezett szlovák burzsoá nacionalizmus ellen folyt.

A közvetlen indítékot a csoport elleni fellépésre a *Táborák* egyik, alá nem írt cikke adta. Címe *Ez a mi állásfoglalásunk* volt. „Nem fogunk

⁸⁵ Uo. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 9-i ülése. Magyarországi események.

hallgatni – olvasható benne. – Az idő megmozdította a történelmet. Magyarországon vér folyt, és a szabadság útjára indult országokon át, hogy visszaadja az emberséget és az igazságot. Tíz éven át állandó reménységben élünk, hogy azok a tévedések, melyeket elkövettek, véget érnek, és a szlovák nép visszakapja a szabadságát. Eddig passzívan vártunk... A szabadság, az igazság és az igazságosság mellett vagyunk... Azt akarjuk, hogy szabadon fejleszthessük ki mozgalmunkat, hogy a szlovák ifjúság életét annyi öröm töltse be, amennyit a szabad élet nyújtani tud. Azt akarjuk, hogy ne legyen több erőszak, sem testi, sem szellemi, hogy az ember visszakapja emberi mivoltát, és a nép szabadon dönthessen saját sorsáról... Nem akarunk kompromisszumot, és soha senkinek sem tesszünk engedményeket céljaink és eszméink megvalósításában. Ha kell, mindig felemeljük a szavunkat az emberi jogok védelméért. A *Táborák* első alkalommal hoz nyilvánosságra ilyen nyílt szavakat. Ne féljünk, az ember ne féljen; ha igaza van, már nem hallgathat. Elítéljük a vérontást Magyarországon” – hangzik az üzenet. A cikk írói pacifistáknak tekintették magukat, és elutasítanak mindennemű erőszakot. Az esettel kapcsolatos információban, amely David részére készült,⁸⁶ nincs utalás fegyverkezésre. Sőt, a jelentésből arra lehet következtetni, hogy valójában a csoport tevékenysége elsődlegesen nem politikai jellegű volt. Ám a jelentés, amelyet a belügyminisztérium a CSKP KB Politikai Bizottságának továbbított, azt állítja, hogy a Szlovák Arany Sas tagjai „meg nem engedett módon fegyverkeztek, és állítólag a népi demokratikus rendszer megdöntésére és a külön szlovák állam létrehozására készültek”.⁸⁷

1956 decemberében a szervezet több tagját letartóztatták. Ipari tanuló, munkások, diákok voltak, s a középrétegekhez tartoztak. Ján Gregoron kívül (született 1936-ban) a belügyminisztérium nyitrai kerületi bizottságának fogságába került Karol Renner (1940), Michal Čongrady (1940), Tibor Lenner (1939), Jozef Dorošenyi (1938), Michal Straka (1938), Ján Raab (1929) és Viliam Mazalík (1936). Maga Ján Manas (1931) illegalitásba vonult. A csoport többi tagját nem tartóztatták le. Pafčo ōrnagy a kerületi bizottságból azt írta, hogy tervezték még Zdena Magdíkova letartóztatását Vágbesztercén és Tibor Magdinét Nyitrabányán. 1957 januárjában Nyitrán letartóztatták Manast, s a nyitrai kerületi bíróság 1957. január 30-án vádat emelt ellene. A csoport elleni eljárásról rendszeresen tájékoztatták Davidot. Tekintettel arra, hogy a letartóztatottak és vizsgálat alá helyezettek többségükben kisko-

⁸⁶ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2249. a. j. 401. Vádemelés Ján Manas és társai ellen (1957).

⁸⁷ Jiří PERMES: i. m. 523.

ruák, vagy épphogy nagykorúak voltak, a kerületi ügyész javasolta, hogy a büntetőeljárást szüntessék be.⁸⁸ Ez az esetek többségében meg is történt.

A magyarországi eseményeket az írók és általában a humán értelmiségiek élénk figyelemmel kísérték. A *Kultúrny život* körül tömörülők állandó konfliktusban voltak az SZIKP vezetésével. A közélet demokratisálását követelték, de megmaradtak a kommunista elképzelések keretei között. Ez a dilemma döntő szerepet játszott a magyarországi forradalommal kapcsolatos álláspontjuk alakulásában.

A szlovák reformértelmiségiek 1956 őszén szimpatizáltak a szomszédos Lengyelországban folyó eseményekkel. Az SZKP központi lapjának, a *Pravdának* a cikkét, amely elítélte a lengyel sajtóban megjelent írásokat, nemcsak Juraj Špitzer, a *Kultúrny život* főszerkesztője fogadta kritikával, hanem Branislav Choma és Michal Chorváth is. „Folytatódik a népi demokráciák felszabadulási folyamata a Szovjetunió gyámkodása alól, és hamarosan eljön az idő, amikor ez bekövetkezik nálunk is. Egyszer ezt a szovjeteknek is tudomásul kell venniük. Ezúttal remélem, hogy végre a demokratizálódás nálunk is előrehalad, és ezt a Bacílekek és a Michalickovák sem állítják meg” – állapította meg Branislav Choma. Michal Chorváth, aki a szocializmus hívei közé tartozott, a Ján Smrekkal folytatott vitájában a következőket mondta: „Vagy elérnek bennünket a lengyel változások, vagy jön még (ha csak rövid időre is) a terror, amit azután már kibírunk. Nem hiszem..., hogy lehet találni öt író, aki szembe menne [a *Kutúrny život*tal]. Ma olyan egységesek vagyunk, mint soha. Ha fent nem értik, mit jelent ez az írói egység, annál rosszabb ez nekik.”⁸⁹

A magyarországi felkelés időszakában az írók félték, hogy bebörtönözik az olyan „engedetleneket”, mint Ctibor Štítnický, Ondrej Pavlík, Eda Friš, Vojtech Michálik, Milan Ferko, Zlátka Klátik, Branislav Choma, de főként Juraj Špitzer. Utóbbi gyakran kifejezte egyetértését Władysław Gomułka politikájával – és nem csak az írók körében. Štítnický és Chorváth magánbeszélgetések alkalmával kijelentette: a magyarországi forradalomnak az volt az oka, hogy lassan haladt előre a demokratizálódás. Híre kelt annak, hogy változások lesznek a szlovák párt vezetésében; az írók szerint Karol Bacílek helyébe Jozef Valo kerül. Összességében azonban a szlovák írók körében a magyar felkelés idején az a nézet uralkodott, hogy „jobb nem vitatkozni, nem szembesze-

⁸⁸ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2249. a. j. 401. Vádemelés Ján Manas és társai ellen (1957); SNA f. Ná-mestník generálného prokurátora na Slovensku, Sekr. 1958 kr. 23.

⁸⁹ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2248. a. j. 346. A szlovák írók közti hangulat az utóbbi lengyelországi eseményekkel kapcsolatosan és a moszkvai, valamint a pozsonyi Pravda cikkeivel összefüggésben (1956).

gülni, a fenntartásokat későbbre kell hagyni”. Sokan közülük nem tartották szükségesnek az olyanfajta módszereket, amilyenekhez magyarországi vagy lengyelországi kollégáik folyamodtak; nem akartak konfrontációt a kommunista, illetve a sztálini rendszerrel. Vonatkozik ez Špitzerre is, akit az SZIKP vezetése az egyik legveszélyesebb ellenzékinek tartott. Ő is elvetette a lengyel írók véleményét, hogy aktívabban kellene fellépni: „...reánk ilyen beszédek nem vonatkoznak, mi jól megvagyunk. Vannak ugyan fenntartásaink, de ezek nem olyanok, hogy egy másik Magyarországot akarnánk előidézni.”⁹⁰

A Szlovák Írók Szövetségének Központi Bizottsága mellett működő pártcsoport 1956. október 24-én a lengyel helyzetről szóló értékelésében nem fogadta el Karol Bacílek magyarázatát. A tagok kitartottak amellett, hogy „a demokratizálásban megmutatkozó lassúság, és nem maga a demokratizálódás váltotta ki az eseményeket”. Amikor a Szlovák Írók Szövetsége vezetésének budmericei tanácskozáására készültek, Vladimír Mináč nem volt hajlandó előzetesen bemutatni referátumát az SZIKP Központi Bizottságának, mondván, hogy „nem pártgyűlésről van szó”. Mináč kitartott amellett, hogy az írók ne adják fel álláspontjukat: „Még egy héttel ezelőtt a KB-ban azt mondták nekünk: fiúk, álljatok le, mert történni fog veletek valami. Most azt mondják: fiúk, álljatok le, mert velünk fog történni valami. De mi nem vonulunk vissza. Végül is nincs szó semmiféle messzemenő politikai követelésről, hanem csak a legelemibb emberi, írói jogról.” A javaslat szerint a határozatnak tartalmaznia kellene azt a követelést, hogy szüntessék meg a Sajtóellenőrzési Igazgatóságot, garantálják az irodalmi tevékenység szabadságát, az utazási szabadságot és a kulturális értékek cseréjét. „Ha nem értik meg, hogy ezt meg kell adniuk, akkor számolniuk kell azzal, hogy az események menete fordulatot vesz” – jelentette ki Mináč. Hasonló véleményen volt Magda Gregorová is. Magánbeszélgetésekben még a lojális hangvételű írók is bírálták a fennálló viszonyokat és a hivatalos politikát, mint például Vladimír Reisel, aki kifejtette, hogy rehabilitálni kell az ötvenes évek első felében rendezett politikai perek áldozatait; vagy Imrich Tóth, aki egyetértett azzal a gondolattal, hogy létre kell hozni a Szlovákiából, Magyarországból és Jugoszláviából álló Duna menti konföderációt.⁹¹

A Szlovák Írók Szövetségének berkeiben tiltakozásra készültek a Magyar Írószövetség feloszlata ellen. A kezdeményező Juraj Špitzer volt.

⁹⁰ Uo. kr. 2267. a. j. 43. Az SZIKP KB Titkárságának 1956. november 9-i határozata – kultúra.

⁹¹ Uo. kr. 2253. a. j. 40. Magyarország, Lengyelország.

Michal Chorváth kijelentette: ha a szlovák írók szervezetének elnökségében ezt megtárgyalják, helyeselni fogja a dolgot. Később elálltak a tiltakozástól, állítólag Ján Kostra és Petr Karvaš miatt, akik nem kívántak foglalkozni a kérdéssel. Közvetve ugyan, de őket támogatta C. Štítnický is, az írószövetség titkára: „Ámbár a Magyar Írószövetség feloszlátásával nem értek egyet, de úgy gondolom, egy ilyen tiltakozással semmit sem érünk el” – mondta.⁹²

A Szlovák Írók Szövetségének országos vezetése 1956. október 26-án határozatot fogadott el, amely elítélte a magyar felkelést; a szavazáskor csak Pável Kohout tartózkodott.⁹³ A hatalom oldaláról viszont Rudolf Strechaj felrótta a *Kultúrny život*-nak, hogy „a magyarországi eseményekről nem tett említést, mintha semmi sem történt volna”. Strechaj azzal is érvelt: ha az írók körében az úgynevezett egészséges erők működtek volna, akkor aktivizálódtak volna a szovjet beavatkozás után.⁹⁴ Ondrej Klokoč, az SZIKP KB osztályvezetője is bírálta a szlovák írókat, amiért kevés költői alkotást szentelnek a magyar eseményeknek. Az SZIKP vezetése a művészek körében csak Krista Bendova, Ján Poničan és Frantisek Hečko magatartását értékelte pozitívan: „Ez a magatartás azonban összességében nem mutatkozott meg eléggé kifejezetten és egyértelműen az írók esetében. El lehetett volna várni, hogy tekintettel egyes magyar íróknak az ellenforradalomban való részvételére, e szlovák írók elismerik, hogy tévedtek az SZKP XX. kongresszusa következtetéseinek a mi viszonyainkra történő alkalmazását illetően, és tisztázzák magukat a közvélemény előtt.”⁹⁵

⁹² Uo. kr. 2248. a. j. 319. Jelentés a szlovák írókról (1956) – Michal Chorváth az említett időben szimpatizált a *Kultúrny život* reformjellelű aktivitásával, de nem kívánta, hogy ez átlépje a kommunista rendszer kereteit. Erről tanúskodnak azok a szavai is, amelyeket egy rendőrségi munkatársnak mondott a Ján Hrušovský 65. születésnapjára rendezett ünnepségen: „Az egész ünnepség a párt elleni kijelentésekben csúcsosodott ki... általában szidták a pártot, hogy végül kénytelen voltam Smrek ellen fellépni és elmondani, mi a szocializmust akarjuk és kiállunk mellette.” Smrek úgy reagált: „Én is a szocializmus mellett vagyok, de Moszkva és Prága parancsolgatása nélkül.” Michal Chorváth, aki még 1955-ben nem volt képes azonosulni a *Kultúrny život*-al és Juraj Špitzerrel, azt vegyes érzelmekkel fogadta: „Én az egészet nem egészen értem, jól tudom, hogy Špitzer mindebben a fő szerepet tölti be, de nem tudom, milyen irányban. Tudom, hogy először balról ütlegett bennünket, és most ajtót nyit a legnagyobb jobboldaliaknak. Tudom, hogy ő az Írószövetség szürke eminenciása, de nem értem, mit akar”. (Uo. a. j. 320. Ismertetések J. Špitzer-ről és társairól.)

⁹³ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 946. Az SZIKP KB Irodájának 1956. április 5–6-i üléséről. Az értelmiségi körében végzett pártmunka egyes kérdései.

⁹⁴ Uo. kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 9-i ülése. Magyarországi események.

⁹⁵ Uo. kr. 935. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 14-i ülése. Gyorsírói feljegyzés az 1956. november 17-én a szlovák írókkal tartott tanácskozásról; Jelentés az SZIKP tevékenységéről és vezető szerepének érvényesítéséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

A szlovák írók, bár nem ítélték el a csehszlovák írók II. kongresszusát és a *Kultúrny život* írásait sem, a magyar eseményekről csakis maguk között cseréltek eszmét. Ugyanakkor sokan részt vettek Dél-Szlovákiában a lakossággal folytatott beszélgetéseken, amelyeket az SZIKP vezetésének kezdeményezésére rendeztek; ezek azt a célt szolgálták, hogy akadályozzák a magyar felkeléssel való szimpatizálást a magyar kisebbségi lakosság körében. Az említett összejöveteleken részt vett K. Lazarová, C. Štítnický, J. Špitzer, Ferdinand Gabaj, Vladimír Reisel, Milan Ferko, Imrich Tóth, Egri Viktor, Vladimír Mináč, Agneš Kalinová és mások.⁹⁶

1956 novemberében, a magyar felkelés végleges letörése után a szlovák írók körében is mindinkább a szovjet beavatkozást helyeslő nézetek kaptak hangot. Agneš Kalinová, a *Kultúrny život* szerkesztője például úgy nyilatkozott: „Az emberek stratégiáról és hasonló dolgokról beszélnek. Engem ez nem érdekel. Én azt tudom, hogy ott áll egy hadsereg, melyet kommunisták vezényelnek, és annak – a történelem előtti felelősségéből adódóan – be kellett avatkoznia, amikor ott kommunistákat gyilkoltak.” Juraj Špitzer nem számított arra, hogy Magyarországon visszatér a Rákosi-időszak. A rendőrség 1956. november 9-i jelentése alapján úgy vélte, hogy a Kádár-kormány „elviselhető viszonyokat teremt”. Feltételezte, hogy hamarosan újra hozzáfognak a közélet demokratizálásához. Vojtech Mihálik bírálta a Csehszlovákia által Magyarországnak nyújtott segítséget: „Az emberek fel vannak háborodva emiatt. Még jó, hogy okosak voltak, és kevés húst adtak, amely drága...” Michal Chorváth azt állította: „Nálunk hiány van cukorból, zsírból, és mi elajándékozuk. Szamarak azok, akik ezt kigondolták.” Peter Peteraj pedig úgy vélekedett: „Pozsonyban nem tudjuk felújítani a házainkat, mert nincs cserép a tetőre, és mégis mi adunk nekik 2,5 millió négyzetméternyi tetőrevalót. Így gazdálkodunk.”⁹⁷

Abban, hogy a szlovák értelmiségiek jobbra passzívan szemlélték az eseményeket, bizonyos szerepet játszott a politikai hatalomtól való egzisztenciális függésük az alkotói ösztöndíjak és a honoráriumok révén; mások állásaikat akarták megőrizni a kiadók, irodalmi folyóiratok szerkesztőségeiben. A hatalom törekedett is arra, hogy az értelmiségieket korrumpálja különböző nem formális kapcsolatokkal és privilegizált pozíciókkal. Ez a helyzet azonban elég nagy játékteret engedett az illetők-

⁹⁶ SNA A ÚV KSS f. Sekr. ÚV KSS kr. 144. Az SZIKP KB Titkárságának 1956. november 23-i ülése. Javaslat egyes pártfunkcionáriusok és írók összejövetelére a pártmunka tapasztalatairól a magyarországi ellenforradalmi kísérlet napjaiban.

⁹⁷ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2249. a. j. 420. Az „ellenzék” akciói (1957).

nek. Egyrészt hűségnyilatkozataik fejében nem kellett lemondaniuk anyagi és egyéb előnyeikről, másrészt sok esetben, főként 1956 után, nem lehetett igazán „kézben tartani” őket. Így történt, hogy Ladislav Mňačko, aki 1956 után fokozatosan az akkori rendszer kritikusává vált, Egri Viktor magyar íróval, továbbá Bohumil Řihával és Jiří Marekkel együtt 1956 végén mégis Magyarországra látogathatott és találkozhatott a magyar írókkal.⁹⁸ Természetesen az SZIKP KB Irodájának készített jelentésében Mňačko az események megítélésének hivatalos verziójához tartotta magát, védte a magyar írók elleni repressziót („Úgy vélem, hogy a magyar kormánynak joga volt megvonni a szabadságot az olyan írótól, aki a sorsdöntő napon segítségül hívta a nyugati hadsereget a Szovjet Hadsereg ellen. Úgy vélem, hogy itt vége mindennemű nagyvonalúságnak és elnézésnek”), egyetértett a Magyar Írószövetség feloszlatoásával, mondván, hogy „rendkívül nagy tekintélynek örvendett, és ezzel nagyon visszaélt”.

A *Kultúrny život* azonban 1957. március eleji számában nem hozhatta nyilvánosságra a négy csehszlovákiai írónak kollégákkal folytatott vitáját, jóllehet az említett írók útjának az volt a célja, hogy a magyar írókat meggyerjék a Kádár-rendszernek. Magyar részről a vitában az úgynevezett népi írók, Szabó Pál és Veres Péter vettek részt. Szabó Pál a beszélgetés során a nemzet fogalmának rehabilitálását szorgalmazta, és óvott a nemzeti érzelmek megsértésétől. Szavai szerint „ellenforradalmárnak az ember nemcsak születik, de azzá is válik, és azzá formálhatja őt a társadalmi rendszer is, amely helytelen irányban halad... a társadalom a legfelsőbb szinten felelős a közönséges bűncselekményekért”. A konszolidáció keretei között figyelmet kell szentelni a szocialista humanizmusnak, a szocialista morálnak és a szocialista emberségnek: „A konszolidáció útját át kell hogy hassa nemcsak a megbékélés, de a megbocsátás szelleme is.” Kifejezte reményét, hogy a „bebörtönzött írók ügye mihamarabb tisztázódik, és ismét dolgozni fognak a magyar nép és a szocializmus szolgálatában”. Hasonló szellemben nyilatkozott Veres Péter is.⁹⁹ Oskár Jeleň szerint végül is Antonín Novotný intézkedett, s a *Kultúrny život* összes példányát elkobozták, amely a látogatásról tudósított volna.¹⁰⁰

⁹⁸ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 947. Az SZIKP KB Irodájának 1957. április 12-i ülése. Tájékoztató jelentés a csehszlovák írók küldöttsége budapesti tevékenységéről. A delegáció látogatására 1957. február 16–24 között került sor, Jiří Marek és Bohumil Říha részvételével.

⁹⁹ Uo. Az SZIKP KB Irodájának 1956. április 12-i ülése. Tájékoztató jelentés a csehszlovák írók küldöttsége budapesti munkájáról.

¹⁰⁰ Uo. kr. 942. BÚV KSS 1957. március 8. Jeleň et. tájékoztatója a *Kultúrny život*-ban megmutatkozó kedvezőtlen jelenségekről – szóbeli tájékoztató.

A szlovák társadalomban a magyar forradalom iránti szimpátia és a CSKP hivatalos politikájával való óvatosságot egyet nem értés mellett a passzív ellenállás, illetve a CSKP vezetése iránti bizalmatlanság is megfigyelhető volt. Ide sorolható a felvásárlási láz, melyet az SZIKP KB Irodájának egyik tagja „egészségtelen jelenségnek tekintett”.¹⁰¹ A tömeges felvásárlás 1956 novemberében olyan méreteket öltött, hogy november 11-én a CSKP KB javasolta: szabják meg, hogy valaki egyszerre mennyi élelmiszert és iparcikket vásárolhat. Ez főként a liszt, cukor, tésztafélék, rizs, dara, prézli, kávé, tea, só, tejkonzervek, szalámi és más húskonzervek forgalmára vonatkozott. A felvásárlási láz kialakulásában nemcsak a magyarországi harcok kibontakozása játszott fontos szerepet, de az a segítség is, amelyet a csehszlovák kormány Kádár János kormányának nyújtott. November 6-án az emberek már tömegesen vették ki pénzüket a bankokból, főként a vidéki városokban.¹⁰²

A magyar forradalom idején az SZIKP vezetése úgy döntött: Dél-Szlovákiában kampányt indít annak érdekében, hogy minél több magyar fiatal lépjen be a Csehszlovák Ifjúsági Mozgalomba, a magyar nemzeti-ségű munkások és parasztok pedig a CSKP-ba.¹⁰³ Ezáltal az ötvenes évek végén–a hatvanas évek elején növekedni kezdett a magyar nemzetiségű tagok és tagjelöltek száma az SZIKP-ban.¹⁰⁴ A magyar fiatalokat azonban nem sikerült tömegesen megnyerni. A passzivitás a régi párttagoknál is tapasztalható volt: a gyűléseken felszólaltak ugyan, támogatták az elfogadott határozatokat, ahogy ezt a funkcionáriusok elvárták tőlük, a lakosság körében azonban nem terjesztették a párt hivatalos politikáját. A belügyi szervek jelentései szerint kevés fiatal járt el az ifjúsági mozgalom gyűléseire.¹⁰⁵ A közvélemény hangulatát mutatták azok a kérdések, amelyeket a gyűléseken a párt vezetőinek a leggyakrabban feltettek: „Miért kerülhetett sor a lengyelországi és a magyarországi eseményekre?”; „Helyes volt-e, hogy a Szovjet Hadsereg beavatkozott Magyarországon?”; „Miért van az, hogy a Magyarországon és Csehszlovákiában nyert uránércet csak a Szovjetunióban dolgozzák fel?”; „Hogy lehetséges,

¹⁰¹ Uo. kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. november 9-i ülése. Magyarországi események.

¹⁰² SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2223., 2252. a. j. 532., 39. Az SZIKP KB táviratai 1956-ból; Magyarországi események (1956).

¹⁰³ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. október 29-i ülése. Magyarországi események; A KB Titkárságának 1956. november 2-i ülése.

¹⁰⁴ SÚA A KSČ f. 02/2 sv. 302. a. j. 386. b. 23. SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 1054. Az SZIKP KB Irodájának 1961. április 21-i ülése. Jelentés a párt fejlődéséről Szlovákiában 1961. január 1-ig bezáróan és a növekedés szabályozásáról.

¹⁰⁵ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956).

hogy Magyarországon és Lengyelországban alacsonyabb az életszínvonal, mint nálunk, amikor létezik a KGST?”; „Miért nem tudtunk arról, milyen a gazdasági és a politikai helyzet Magyarországon és Lengyelországban, amikor ott vannak a külképviseleti szerveink, és megvoltak a kapcsolatok kormány szinten és a gazdasági szervezetek révén is?”; „Helyes volt-e nyilvánosságra hozni Sztálin elvtárs hibáit, és érvényben van-e még az SZKP XX. kongresszusának tanítása az osztályharcról?”; „Hogy lehet az, hogy Tito elítélte a szovjet csapatok magyarországi beavatkozását, miközben tudta, hogy ellenforradalmi puccsról volt szó, amelynek a célja a magyarországi népi demokratikus rendszer megdöntése volt?”¹⁰⁶

A hangulat javítása, az emberek „megnevelése” érdekében november 2-án az SZIKP KB Titkársága úgy döntött, hogy új munkatársakat kell toborozni a biztonsági szervekbe. A toborzás Szlovákia déli járásaiban folyt; olyan embereket akartak bevonni a munkába, akik magyarul és szlovákul is tudnak.¹⁰⁷ A CSKP vezetése ugyanis nem volt megelégedve azokkal a jelentésekkel, amelyeket a belügyi szervek Dél-Szlovákiából kaptak. A CSKP KB Politikai Bizottsága 1956. december 17-én megállapította, hogy Dél-Szlovákiában sokan nem ismerik a szlovák nyelvet, miközben a belügyminisztérium járási munkatársai (kevés kivételtől eltekintve) nem tudnak magyarul: „Nincs kiépítve az operatív hálózat megbízható ügynöksége, amely legalább jelezné a hangulatokat, esetenként az ellenséges tevékenységet a magyar lakosság körében.” A toborzás a rendőrség egységeinek a megerősítését is szolgálta. Előnyben részesültek azok, akiket a járási pártbizottságok javasoltak, s mindenekelőtt a fiatalok 30 éves korig, és akik a pártszervezetekben és a tömegszervezetekben már bebizonyították hűségüket és rátermettségüket. Valójában azonban sok potenciális jelölt, „sok jó elvtárs és sokan azok közül, akik pártfunkciókat töltöttek be a magyar lakta területeken, elutasították a szolgálatot a belügyminisztérium szerveiben”. Ebben szerepet játszott a félelem és a lakosság ellenséges viszonya a rendőrséggel, ami megmutatkozott a magyarországi felkelés alatt.¹⁰⁸ (Mint már utaltam rá, a magyar forradalom elleni szovjet intervenciót követően a lakosság hangulata fokozatosan kezdett megváltozni. A belügyminisztérium kerületi

¹⁰⁶ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 934. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 7-i ülése. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és vezető szerepének érvényesítéséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

¹⁰⁷ SNA A ÚV KSS f. Sekr. ÚV KSS kr. 143. Az SZIKP KB Titkárságának 1956. november 2-i ülése. Tagtoborzás a biztonsági szervekbe.

¹⁰⁸ SÚA A KSČ f. 02/2 sv. 125. a. j. 16b. 14.

igazgatóságainak és a kerületi ügyészségeknek a jelentéseiből azonban kivehető, hogy nemcsak a felkelők iránti szimpátia csökkent, de a csalódottság és a kiábrándultság is megmutatkozott amiatt, hogy a nyugati államok „elárulták a magyar nemzetet”. A lakosság nagy része ugyanis azt várta, hogy az USA fellép a magyar forradalom érdekében, majd elítélte azt a módszert, ahogy a nyugati rádióállomások harcra buzdították, majd magukra hagyták a felkelőket.)

Nem felelne meg azonban a történelmi igazságnak, ha azt gondolnánk, hogy a magyar forradalom a szlovák társadalomban csak rokonszenvet keltett. A Nagyrőcei járásban, ahol a kommunistáknak erős pozícióik voltak már 1948 előtt, elterjedt az a nézet, hogy az SZKP XX. kongresszusa után nagyon „elengedtük a gyeplőt”; s bár a sztálini módszereket elítélték, továbbra is szükségesnek tartották volna alkalmazásukat. Hasonlókat lehetett hallani az eperjesi kerületben is. A Komenský Egyetem Geológiai-geográfiai Karának diákjai Pozsonyban állítólag azt mondták: „Sztálin előrelátó ember volt. Nálunk s a körülöttünk lévő országokban sem lehetséges a teljes szabadsággal kirukkolni.” 1956. november 3-án Kelet-Szlovákiában Nagyőr környékén feltették a kérdést: miért nem tesznek lépéseket a határok megerősítése érdekében? A lakosok, akik emlékeztek az úgynevezett kis háborúra 1939 márciusában, amely Szlovákia és Magyarország között zajlott le éppen Kelet-Szlovákiában, Szinna közelében, magyar támadástól tartottak. Elterjedtek az olyan vélemények is, hogy a „magyar eseményeket” az SZKP XX. kongresszusa után kialakult nagyfokú demokratizálódás váltotta ki, valamint az osztályellenségnek tett engedmény. A szlovák evangélikus egyház püspöke, Ján Chabada, és a szlovák evangélikus fakultás dékánja, Ján Michalko Modrán a magyar kormányt vádolta az eseményekért, amelyek „egyik szélsőségből a másikba” torkollottak.¹⁰⁹

Ami a szlovákiai római katolikus egyházat illeti: 1956-ban arra törekedett, hogy megjavítsa pozícióit az állammal. A katolikus papság rezsimhez lojális Országos Békebizottságának Elnöksége 1956. május 25-én Szliácson fogalmazta meg az egyház 34 követelését. A rendszer kész volt egyes kérdésekben engedményeket tenni, ez azonban nem érintette a lényegét, vagyis az egyház és az állam viszonyát. Az állam előzékenységének ilyen megnyilvánulása volt például Robert Pobožný püspök internálásának a megszüntetése 1956 októberében. Egyházi körökben

¹⁰⁹ SNA A ÚJV KSS f. P. David, kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi események időszakában (1956); uo. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956); uo. kr. 2253. a. j. 40. Magyarország, Lengyelország.

azonban fokozatosan olyan követelések is megjelentek, amelyeket a rendszer nem volt hajlandó elfogadni. Ilyen volt például, hogy engedjék szabadon Jozef Berant és más püspököket is; vizsgálják felül az egyházi személyek ellen lefolytatott pereket; tegyék lehetővé, hogy az egyházi személyek visszatérhessenek „a termelésből” az egyházi szolgálatba; továbbá szüntessék meg az egyházügyi titkári funkciót, a Vatikánnal ismét vegyék fel a kapcsolatokat, engedélyezzék a férfi és a női rendeket, a nagy körmeneteket és búcsújárásokat.

A négy szlovák püspök (Ambróz Lazík, Robert Pobožný, Eduard Nécsey és Jozef Čársky) aláírásával 1956. október 27-én petíciót adtak át a kormánynak. Ebben követelték az állam és az egyház viszonyának megváltoztatását arra hivatkozva, ami e téren a szomszédos Lengyelországban és Magyarországon történt. Jóllehet ezt a petíciót még a magyar forradalom kitörése előtt készítették és október 12-én terjesztették elő, a CSKP vezető testülete ezt az úgynevezett magyar események kontextusába helyezte, mint ami összhangban van a magyarországi felkelők rendszerellenes törekvéseivel.¹¹⁰ A rendszerhez hű katolikus papok képviselői, Alaxander Horák és Jozef Lukačovič, valamint Zoltán Belák, a rozsnói fővikárius, elhatárolódtak a petíciótól.¹¹¹ A CSKP KB Politikai Bizottsága 1956. október 29-én elvetette az egyházpolitika új, liberálisabb elveire tett javaslatokat. Ezek egyébként a következőket tartalmazták: az egyházon belül tiszteletben tartják a magas rangú egyházi tisztviselők jogkörét, az államhatalom nem avatkozik be az egyház belügyeibe. A papok önállóan szerveznek istentiszteletet az állam által el nem ismert egyházi ünnepek alkalmával. Engedélyezik a legszükségesebb vallásos kiadványokat, a püspöki kar üléseit és normális tevékenységét stb. Ismételten kérték, hogy a lojálisnak mutató egyházi személyek visszatérhessenek a „termelésből” a papi szolgálatba.

Jóllehet a petíciót a CSKP KB titkára, Jiří Hendrych terjesztette elő az oktatási és kulturális miniszterrel, František Kahudával együtt, a CSKP KB Politikai Bizottságának tagjai rendkívül ingerülten reagáltak rá. Míg a nemzetgyűlés elnöke, Zdeněk Fierlinger és a belügyminiszter, Rudolf Barák csupán módosító javaslatokat tettek a dokumentumhoz, A. Zápotocký a javaslatokat „az egyházpolitika meg nem értésével” jellemezte. Hasonlóképpen nyilatkozott V. Široký miniszterelnök is. A. Novotný kérdést tett fel: „Miért van egyházi részleg az oktatási minisztériumban – hogy

¹¹⁰ Bővebben lásd: Jan PEŠEK–Michal BARNOVSKÝ: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953–1970.* [Az egyházak Szlovákiában, 1953–1970.] Veda, Bratislava, 1999. 45–49.

¹¹¹ SÚA A KSČ f. 02/2 sv. 132. a. j. 172. inf. c. 7.

nekünk, vagy az egyháznak segítsen?” A petíciót végül is azzal utasították el, hogy „a CSKP KB és a kormány nem fogja megváltoztatni egyházpolitikáját”. A politikai bizottság ezzel egyidejűleg úgy döntött, hogy „meggyorsítja dr. Plíhal tevékenységének kivizsgálását az Állami Egyházügyi Hivatalban”, és ennek eredményéről a CSKP vezetését tájékoztatják. Dr. Plíhált addig is eltávolították az oktatási és kulturális minisztériumból.¹¹²

Az 1956-os magyar forradalom hatása a CSKP politikájára

Összességében, mint láttuk, Csehszlovákia lakossága lojális volt a hatalom iránt. A viszonylag jó életszínvonal mellett ezt megmagyarázza, hogy az SZKP XX. kongresszusa után az ország politikai fejlődése másként alakult, mint Magyarországon és Lengyelországban. A belügyi jelentések mutatják, hogy a szlovákiai közvélemény formálódásában fontos szerepet játszott a nacionalizmus jelentkezése, a stabilitás tudata, a rendszer tartósságába vetett hit, valamint az a meggyőződés, hogy a változások elérése nem reális lehetőség. A lakosság körében oroszbarát és oroszellenes érzelmek egyaránt jelentkeztek. Csehszlovákiában nem átlomásoztak szovjet csapatok, Szlovákiából csak rövid ideig és korlátozott mértékben deportáltak embereket a Szovjetunióba. Kárpátalja elcsatolását a második világháború után a csehszlovák lakosság nem érezte történelmi terület elvesztéseként, mint például Magyarország. Ellenérzés a szovjet befolyással szemben Csehszlovákiában is létezett, de az nem volt olyan erős, hogy „ellensúlyozta volna a Németország elleni gyűlöletet”. A vallási tényező, amely 1956-ban a lengyelországi és a magyarországi eseményekben fontos szerepet játszott, Csehszlovákiában kevésbé volt jelentős, tekintettel a római katolikus egyház viszonylag gyenge pozíciójára.¹¹³ Jóllehet a lakosság vallásossága Szlovákiában jóval erősebb, a közös állam keretében a szlovákiai események általában mindig periférikus jellegűek voltak, amennyiben a politikai élet Prágában, illetve a cseh országrészekben összpontosult. A cseh társadalomban ugyan sokan aggodalommal vagy éppen reménységgel néztek Szlovákiára, mint a helyzet destabilizálódásának potenciális forrására, a helyi politikai vezetők azonban tudatában lehettek „országuk” marginális helyzetének. Ezért a döntő impulzust az esetleges politikai változásokhoz a központból várták, önállóan nem akartak cselekedni. Szlovákia esetében nemcsak

¹¹² Uo. sv. 120. a. j. 148. b. 4.

¹¹³ Muriel BLAIVE: i. m. 280–282., 286.

1956-ban, de valószínűleg a későbbi években, a normalizáció is időszakában, jelentős szerepet játszott, hogy a polgári társadalom, az önszerveződés korábban is viszonylag fejletlen, gyenge volt. Csehszlovákiában stabilizáló tényezőként hatott a lakosság bizalmatlansága Magyarországra és Lengyelországra, főleg a területi revizionizmustól való félelem miatt. Tény, hogy a magyar kisebbség egy része valóban bízott abban, hogy Csehszlovákia háború utáni határai megváltozhatnak.¹¹⁴

A második szovjet intervenció után, már november első hetében a közvéleményben véglegesen tudatosodott, hogy a kommunista rendszer Közép-Európában tartós marad. A magyar felkelés elfojtása Csehszlovákiának is a polgári társadalom emancipációjára irányuló kísérlet leállítását jelezte, s a lakosságban erősödött a kommunista rendszerhez való alkalmazkodás tendenciája. Már az 1917-es forradalom évfordulóját ünneplő demonstráció is mindenféle incidens nélkül zajlott le.¹¹⁵

A magyar forradalom, talán az egyházi problémát leszámítva, nem hozott fordulatot a CSKP politikájában. A párt első titkára, Antoný Novotný, már az 1956. június 11-én megtartott országos konferencián elutasított mindennemű politikai és gazdasági változást, s olyan döntést született, hogy továbbra is a nehézipart, azon belül a gépipart fejlesztik elsődlegesen.¹¹⁶ Határozatot hoztak a kollektivizálás intenzívebbé tételéről és az úgynevezett kulákok elleni harcról is. Novotný megállapította, hogy „a társadalmunkban létezett és létezni fog az osztályharc mindaddig, amíg abban megmaradnak a kizsákmányoló osztályok, amíg meg nem valósítjuk a termelési eszközök társadalmasítását, és amíg létezik a kapitalista világ”. Elvetette még a szocialista demokrácia kérdésének felszínes és formális értelmezését is, amely szerint „kispolgári anarchisztikus hangulatokhoz vezetett, osztályok feletti módon értelmezi a polgári jogokat, és nem veszi figyelembe a megvalósulás konkrét feltételeit”. Ugyancsak elvetették a politikai perek revíziójára vonatkozó követeléseket. A személyzeti munkában első helyre a politikai kritériumok kerültek a szakmai és a morális kritériumokkal szemben: „Sokkal merészebben kell funkciókba emelnünk párttagokat az öntudatos dolgozók és parasztok köréből.”¹¹⁷ Az 1956. májusi diákgyűlések után – főként a főiskolákon – már júniusban szigorúbban alkalmazták az osztálykritériumokat a hall-

¹¹⁴ Uo. 299–294.

¹¹⁵ SNA A ÚV KSS f. P. David, kr. 2237. a. j. 73. A kerületi ügyészségek jelentései a magyarországi események időszakában (1956); uo. kr. 2252. a. j. 39. A magyarországi események (1956); uo. kr. 2253. a. j. 40. Magyarország, Lengyelország.

¹¹⁶ A CSKP országos konferenciája. Lásd: *Nová mysl*, különszám, 1956. június. 11.

¹¹⁷ Uo. 16–28.

gatók kiválasztásánál. A CSKP országos konferenciája megállapította: „A főiskolai hallgatók rétegződése szociális származás szerint még mindig nem felel meg a munkásosztály és a dolgozó parasztság társadalmi küldetésének.”¹¹⁸ Novotný és Kopecký elvetette az „elvtelen liberalizmust” a kultúra és a művészetek terén. Novotný a csehszlovák írók II. kongresszusával kapcsolatosan megállapította, hogy ott „sor került támadásokra is népi rendszerünk ellen, s e támadásokkal szemben a kommunista írók többsége sem tudott időben szilárd pártállásfoglalást tenni”.¹¹⁹

A magyar forradalom egyrészt hozzájárult ahhoz, hogy némely döntés, mint például Juraj Špitzer leváltása, halasztást szenvedett, mert a CSKP és az SZIKP vezetői nem akarták, hogy a magyarországi és a lengyelországi konfliktus eskalációja idején a hazai politikai színtéren is konfliktus keletkezzen. Másrészt azonban a forradalom leverése után intenzívebb lett az addigi politikai kurzus, amelyet 1956 nyarán a „viták” lezárásáról hozott döntés indított el.

A CSKP vezetése a Magyarországon és Lengyelországban történeteket, akárcsak a csehszlovák társadalom lanya reakcióját úgy értékelte, mint ami megerősítette addigi politikájának helyességét. 1956. november 9-én Pavol David megállapította: az ifjúság fontos szerepet játszott „az ellenforradalmárok” oldalán, ezért nagy figyelmet kell szentelni neki. „Úgy vélem, hogy Központi Bizottságunk nem tudja eléggé érdekeltté tenni az ifjúságot, nem tudja neki azt nyújtani, amire szüksége van.” Ugyanakkor negatívan értékelte a káderpolitika fogyatékosságait. Lényegében megismételte a többi vezető állítását: „Állandóan a szakmaisághoz ragaszkodunk, és nem az ideológiai szinthez, a rendszerhez való viszony kérdéséhez. Olyan embereket választunk, akiket szakembereknek tekintünk, ám nem tudhatjuk, vajon mint szakemberek nem fognak-e ártani nekünk... ez a szakmai szempont gyakran nem fizetődik ki.” Strechaj követelte, hogy ne csak a kultúra területén, de a többi központi intézményekben is tartsanak tisztogatásokat, így például a Csehszlovák Állami Bank területi vezetésében. Nem hivatalosan javasolta többek között: „a pártaktívát meg kell tanítani, hogy bänni tudjon a fegyverekkel”. David és Valo a szakszervezeteket is bírálta passzivitásuk miatt.¹²⁰

Noha nem fogadták el Strechaj javaslatát, hogy fegyverezzék fel a CSKP funkcionáriusait, a CSKP vezetése úgy döntött, hogy felújítja a

¹¹⁸ Uo. 271.

¹¹⁹ Uo. 37.; *Pravda*, 1956. június 16.

¹²⁰ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. november 9-i ülése. A magyarországi események.

Népi Milíciát ott, ahol megszüntették; megerősítik a meglévő egységeket, főként a fontosabb üzemekben és a határ menti járásokban, és felszerelik őket a szükséges eszközökkel, mindenekelőtt géppuskákkal, géppisztolyokkal, páncélos lövedékekkel, pótalkatrészekkel, rádióállomásokkal és téli ruhával. A CSKP vezetése továbbá megállapította, hogy a Népi Milíciáknak nincsenek közlekedési eszközeik, motorkerékpárjaik, hogy gyors kapcsolatot létesíthessenek egymással. Egyes esetekben „káderhiányosságokat” is megállapítottak.

A CSKP vezetése a pártaktíva belső használatára elaborátumot dolgozott ki ezzel a címmel: *A Magyar Dolgozók Pártjának egyes tapasztalatai*. A dokumentumban elemezték az események okaival kapcsolatos nézeteket, és következtetéseket vontak le a csehszlovákiai politikára vonatkozóan. A magyar forradalom gyökerei eszerint az 1953–1955 közötti időre nyúlnak vissza, amikor Nagy Imre első alkalommal töltötte be a miniszterelnöki funkciót. „Kormányának időszakától kezdve kezdtek mutatkozni Magyarországon a helytelen pártellenes és népellenes nézetek. Nagy Imre visszahívása után ezeket az ellenséges nézeteket és elméletet ideológiailag nem leplezték le következetesen, és nem zúzták szét azokat a párt Központi Bizottságában. E politika következményeként frakcióharcok és gazdasági nehézségek keletkeztek, amelyek a munkások és a parasztok szövetségét megbontották.” A CSKP vezetése ebben a belső anyagban a problémák egyik okaként az életszínvonal, mindenekelőtt a munkásrétegek életszínvonalának csökkentését jelölte meg, illetve azt, hogy „hosszú időn át nem oldották meg a dolgozók egyes jogos gazdasági követelését, különösen a munkásokét...” A CSKP a csehszlovákiai fejlődéssel ellentétben az MDP hiányosságát abban látta, hogy elhanyagolta az „értelmiséggel” kapcsolatos munkát. Hiba volt, hogy az MDP „megengedte és eltúrte, hogy az írók kisajátítsák a nemzet tudat képviselőjét”, eltúrte „a liberalizmust, az ideológiai káoszt”. A dokumentum hangsúlyozta az ifjúság szerepét, miközben rámutatott arra, hogy a parasztifjúság kisebb mértékben kapcsolódott be a felkelésbe.¹²¹ Az elaborátumból kikövetkeztethető, hogy a CSKP vezetésének értékelése a magyar forradalomról nem változott. 1956 őszén megerősödött az a meggyőződése, hogy a rendszer reformja és mindenféle nagyobb méretű engedmény veszélyt jelent a kommunista rendszerre, amelynek stabilitását egyedül a kemény kurzus következetes fenntartása garantálhatja.

¹²¹ Uo. kr. 934. Az SZIKP KB Irodájának 1956. december 7-i ülése. Jelentés az SZIKP tevékenységéről és vezető szerepének érvényesítéséről Szlovákiában a magyarországi események időszakában.

Miután a magyarországi sajtótermékeket lényegében kitiltották Csehszlovákiából, útjára indították a Csemadok *A Hét* című színes folyóiratát, 11 000 példányban. A nők számára kiadott *Dolgozó Nő* című folyóirat, 15 000–19 000, az *Új Ifjúság*, 6000–10 000, a mezőgazdasági dolgozóknak szánt *Szabad Földműves* 13 000–15 000 példányban láttott napvilágot.¹²² 1956 végén az SZIKP KB Titkársága úgy döntött, hogy a pártfunkcionáriusoknak szánt *Život strany* folyóirat magyar nyelvű mutációját, a *Pártéletet* ellátja a *Nová mysl* és a *Pod zástavou socializmu* című folyóirat elméleti cikkeivel. Ennek okaként azt hozták fel, hogy az SZIKP magyar nyelvű funkcionáriusai eddig nem rendelkeztek elméleti folyóirattal, és a magyarországi folyóiratokat olvasták.¹²³

A későbbi években a csehszlovák kommunista vezetés kapcsolatait mind Lengyelországgal, mind Magyarországgal óvatossággal tartózkodás jellemezte – a barátságról és a Kádár-kormány támogatásáról szóló verbális deklarációk ellenére. Ennek az volt az oka, hogy sem Kádár János, sem Władysław Gomułka nem engedhette meg magának, hogy ugyanolyan dogmatikus módon járjon el, mint a CSKP vezetése. Emellett korlátozták a kommunikációt a magyar, illetve a lengyel kisebbséggel Csehszlovákiában és azokban az országokban, amelyekben szintén élt ilyen kisebbség. Ez a valóságban megszorításokat is jelentett a bilaterális kulturális cserében Csehszlovákia és Magyarország, valamint Csehszlovákia és Lengyelország között. A magyar forradalom után, 1957 elején ismét beengedtek sajtótermékeket Magyarországról, „természetesen a mi kérésünkre csak minimális mértékben”. A magyar sajtó lényeges részét a pozsonyi Orbisban, az egyedüli külföldi sajtótermékeket is forgalmazó helyen árusították, főként szakmai, tudományos műszaki és művészeti folyóiratokat. Politikai napilapokat, hetilapokat csak „prominens előfizetők” kaphattak, vagyis jelentősebb hivatalok és vállalatok, néhány tíz példányban. Csak 1957 júliusában kötöttek egy újabb szerződést a Magyarországról Csehszlovákiába behozott lapok terjesztéséről. Amíg a magyar forradalom előtt Csehszlovákia területére 220 újságot és folyóiratot hoztak be, évente négymillió példányban, 1957 után csak e mennyiség töredékét. A CSKP, valamint az SZIKP vezető szervei azt akarták elérni, hogy „a polgárok a párt és a kormány határozatait és politikáját kövessék figyelemmel, és a szerint járjanak el.

¹²² Uo. kr. 933. Az SZIKP KB Irodájának 1956. november 16-i ülése. Javaslat a magyar sajtó kiadásának változásaira Szlovákiában.

¹²³ A ÚV KSS f. Sekr. ÚV KSS kr. 146. Az SZIKP KB Titkárságának 1956. december 23-i ülése. Javaslat a Pártélet folyóirat tartalmának az elfogadására.

Ezt lehetővé teszi számukra a magyar nyelvű sajtó, amely nálunk megfelelő példányszámban megjelenik.” Mindemellett növelni kellett a magyar periodikák példányszámát Szlovákiában. Az elfogadott elvek szerint a napilapokat, hetilapokat és a többi folyóiratot Szlovákiában darabonként 10–50%-kal kisebb példányszámban kell terjesztetni, egyes periodikák esetében a behozott kiadványok számát még ennél is jobban csökkenteni kellett. Így például az *Élet és Irodalom* című irodalmi periodika behozatala 338 darabról 100 darabra, a *Magyar Rádió* folyóiraté (1956 előtt *Rádió Újság*) 11 520 helyett 2000 darabra csökkent, a 75 540 darab *Képes Sport* helyett 1957 után csak 3000 darabot hoztak be Szlovákiába. Szigorú korlátozás sújtotta a *Népsport* (1956 előtt *Sport*) és a *Ludas Matyi* terjesztését is. A kommunista rendszer szándékáról, hogy csökkentse a szlovákiai magyar közösség kommunikációs lehetőségeit Magyarországgal, tanúskodik az a tény is, hogy a Magyarországról behozott periodikákat többnyire a vidéki városokban és üdülőkben terjesztették, ahol a Magyarországról érkező turisták igényeit kívánták kielégíteni. Az SZIKP KB Titkárságának határozata alapján a Magyarországról behozott sajtótermékeket a járási postahivatalok azokban a régiókban, ahol a magyar kisebbség nagyobb számban élt, „csak minimális mértékben” biztosították. Ugyanez vonatkozott a szakmai, műszaki és művészeti periodikákra. Mindemellett tilos volt a magyar sajtó propagálása.¹²⁴ A Sajtóellenőrzési Hivatal, ugyanígy az Oktatási és Kulturális Megbízottak Testülete, az elkövetkezendő években is rosszul figyelte a Magyarországról behozott magyar irodalom terjesztését Prágában, ahol hivatalosan árusították azokat a kiadványokat, amelyek terjesztése Csehszlovákiában nem volt tiltva.

Másrészt viszont a magyar forradalom lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a Csemadok tevékenysége megélénküljön. A hatalmon levők tudatában voltak annak, hogy ha meg akarják tartani befolyásukat a magyar kisebbségre, a szervezetnek dinamikusabban kell működnie, mint addig. Ezért a Csemadok bizottságának elnökségébe több fiatal funkcionárius került (Ágh József, Vadkerty Katalin, Szabó Rezső stb.), akik az 1960-as években bekapcsolódtak a csehszlovákiai reformfolyamatba.¹²⁵

Fordította: *Boros Ferenc*

¹²⁴ Uo. kr. 154. Az SZIKP KB Titkárságának 1957. június 19-i ülése. Javaslat a magyarországi sajtótermékek behozatalára és terjesztésére.

¹²⁵ SNA A ÚV KSS f. PÚV KSS kr. 950. Az SZIKP KB Irodájának 1957. május 19-i ülése. Javaslat a Magyar Dolgozók Kulturális Egyesülete közgyűlésének összehívására Csehszlovákiában.